

AUGUST 1998

GHR

26

Dansk Mongolsk Selskab

Nr. 26 - 9. årgang August 1998

Dansk Mongolsk Selskab's medlemsblad er tidsskriftet GER, som udkommer februar, maj, august og november.

Redaktion: Rolf Gilberg (ansvarshavende), Bulgan Njama, Gudrun Lefmann, Jan Koed og Bent Gynther. Artiklernes synspunkter repræsenterer den enkelte forfatters holdninger og deles nødvendigvis ikke af redaktionen. Indlæg uden forfatterangivelse er produceret af redaktionen.

Dansk Mongolsk Selskab

Æresmedlem: Hans Kongelig Højhed Kronprins Frederik

Bestyrelse: Klaus Ferdinand, Rolf Gilberg (formand), Bent Gynther, Søren Haslund-Christensen, Jan Koed (kasserer), Gudrun Lefmann (sekretær), Bulgan Njama, Leif Petersen.

Selskabets adresser:

Formanden: Rolf Gilberg, Etnografisk Samling, Nationalmuseet, Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K.

Telf: 3347 3207; fax: 3347 3320.

Sekretæren: Gudrun Lefmann, Thurøvej 3, 2000 Frederiksberg. Telf: 3187 9003

Kassereren: Medlemskab, adresseændringer og kontingent: Jan Koed, Carl Bernhardsvej 15 sttv, 1817 Frederiksberg C. Telf: 3122 3729 Postgiro: 784-1582

Medlemskontingent: 100 kroner pr. kalenderår.

Udenlandske medlemmer skal betale ekstra porto.

Dansk Mongolsk Selskabs formål er:

(a) at fremme og udbrede kendskabet i Danmark til mongolerne og deres kultur, især i mongolernes kerneområde i Mongoliet, Kina og Rusland.

(b) at udgive skrifter om mongolerne.

(c) at være samlingsorgan for personer, der interesserer sig for mongoler og deres forhold.

(d) at fremme og udvikle forbindelserne mellem befolkningen i Danmark og mongolerne.

(e) at støtte kulturelt arbejde blandt mongoler og skabe forbindelser mellem videnskabelige, kulturelle, faglige og folkelige organisationer i de respektive lande.

Forsiden

I anledning af fastelavn blev de danske nybyggere alle barberet og skalleklippet. Læs mere side 16.

Kassereren skriver

Ved tærsklen til den herlige ferietid har vi endnu ikke modtaget kontingentindbetaling fra 44 medlemmer. Jeg vil opfordre de medlemmer, der endnu ikke har betalt kontingent for 1998, om at få det gjort hurtigst muligt.

Den 3. marts blev der indbetalt et beløb på 100 kr i Tornby 9860 Postbutik. Der var ingen afsender på girokortet. Hvis nogen kan bidrage til opklaringen af mysteriet hører jeg gerne fra dem. Jan Koed

Oversættelse af side 3:

Til Dansk Mongolsk Selskab og Dansk Mongolsk Selskabs Projektstyregruppe

Ulaanbaatar's regering og byråd vil hermed overrække dette diplom som påskønnelse og anerkendelse af jeres store indsats for at hjælpe og støtte mongolske børn, der lever under meget vanskelige kår. Bystyret udtrykker i den anledning sin glæde over, at projektet sideløbende med gadebørnsprojektet tilfører ekstra opmærksomhed på efteruddannelsesaktiviteter, der retter sig mod socialarbejdere. På trods af den korte tid projekterne har eksisteret, lykkes det at yde en effektiv indsats indenfor sine målgrupper.

Sekretariatet for
Ulaanbaatar's regering

Ulaanbaatars bystyre har på denne måde udtrykt sin tilfredshed med det gadebørnsprojekt Dansk Mongolsk Selskab har igang.

ISSN Nr: 0905-9504

ДАНИ-МОНГОЛЫН НИЙГЭМЛЭГ,
"МОНГОЛЫН ТЭНЭМЭЛ ХҮҮХЭД"
ТӨСЛИЙН УДИРДАХ ЗӨВЛӨЛИЙН
ХАМТ ОЛОНД

Манай нийгмийн эмзэг бүлэг болсон хараа хяналтгүй, хүнд нөхцөлд амьдарч байгаа хүүхдүүдийн төлөө үйл ажиллагаагаа явуулж, тэднийг амьдралд бэлтгэх, сургаж хүмүүжүүлэх чиглэлээр тодорхой төслүүд хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ залуу үсийнхэнтэй ажилладаг нийгмийн ажилтнуудыг сургаж бэлтгэхэд онцгой анхаарал тавьж богино хугацаанд эрчимтэй үйл ажиллагаа явуулж байгаа та бүхэнд нийслэлийн төр, захиргааны байгууллагын зүгээс талархаж "хүндэт үнэмлэх" дурсгав.

НИЙСЛЭЛИЙН ЗАСАГ ДАРГЫН
ТАМГЫН ГАЗАР

1998.04.15

Улаанбаатар хот

Shamanarven

**Dette meget gamle religiøse fænomen,
opstod blandt Centralasiens nomader for tusinder af år siden,
og lever stadig sammen med buddhismen på landet i Mongoliet.**

**Tumudashyn Battulda, journalist ved Ulaanbaatar Post,
har interviewet shamanforskeren Senedenjavyn Dulam
(Kilde MN-UB Post, 6. marts 1997).**

TB: *Kan shamanisme betragtes som en religion? Hvis ja, hvordan er den forskellig fra andre religioner?*

SD: Shamanforskere over hele verden har talt meget om dette. Shamanisme opfylder ikke de almindelige krav som beskriver en religion på samme måde som buddhisme, kristendom eller islam gør. Shamanisme er et religiøst fænomen, som ikke opfylder kriterier, der synes at være vigtige, når ritualer danner grundlag for skabelsen af en religiøs doktrin. Alle etablerede religioner har sin grundlægger eller guru fra hvem dens lære er udgået, for eksempel Buddha, Jesus og Allah. Men der findes ikke en sådan person fra hvem den shamanistiske doktrin er udgået.

Shamanismen har ikke et heligt skrift, som er kernen, ligesom andre religioner har: Biblen, buddhistiske sutra og Koranen. Det er en af grundene til, at shamanismen ikke har klostre, hvor dens ideer prædikes og spredes fra. Naturen eller en shamans hjem træder i stedet for hvilken som helst formel religiøs bygning.

TB: *Hvornår opstod shamanismen og hvad har været typisk for dens udvikling?*

SD: Det er stadig uklart, hvornår shamanismen opstod. Men det er

sikkert at den opstod i forhistorisk tid samtidig med de første mennesker dannede ideer om tetisisme, totemisme, animisme og lignende. Tidligere opfattede forskere shamanisme som et globalt fænomen. Men i takt med at disse undersøgelser er gået mere i dybden, mener forskere, at shamanisme faktisk er væsentlig anderledes end lignende religiøse fænomener som for eksempel afrikanske heksestre, europæiske hekse eller amerikanske indianeres medicinmænd.

TB: *Hvilken rolle har shamanen? Hvad er en shamans erhverv?*

SD: En shaman er en person som er blevet valgt af en klan eller stamme til at være leder eller viderefører af dens intellektuelle og åndelige ejendom. Shamanen er aldrig en genfødsel af en anden shaman. Valget af den enkelte til at blive shaman foretages ikke af en enkelt person eller af en gruppe mennesker. Valget bestemmes af en åndelig kraft kendt som kontaktånden. Denne ånd er en klog og dygtig shaman, som en gang for meget længe siden levede på jorden. Hans eller hendes valg afsløres af den kandidat, der går i ekstase, kendt blandt forskere som en særlig psykisk tilstand. Det er den såkaldte shamaniske bevidstheds tilstand. En mandlig shaman kaldes "Boo" og en kvindelig shaman kaldes "Udgan". Denne spe-

cielle psykologiske tilstand giver sig i almindelighed udslag som sygdom, hvilket kaldes shaman sygdom. Denne sygdom kan vare fra 2-3 dage til flere år. Årsagen eller årsagerne til denne sygdom kan kun forklares af en anden shaman. Hvis en, som har lidt af denne shamansygdom eller en som har oplevet kontaktånden, ikke bliver shaman, vil han eller hun dø. Hele deres familie vil også langsomt forsvinde.

En shaman skal følge mange utraditionelle skikke og regler, som er forskellige fra shaman til shaman. Shamanen bor aldrig i tætbefolkede, offentlige steder, men vælger at bo i isolerede naturmiljøer. Han tager endda ikke på besøg hos familier, lejrpladser eller byer uden at have en særlig grund til det. Enhver kan besøge shamanen i hans hjem, men man må ikke overnatte hos ham.

En shamans føde, dragt, redskaber og personlige ejendele bliver brugt som dele i deres rituelle tilværelse. Nogle shamaner bruger hverken tobak eller alkohol, mens andre har begge dele i store mængder. Nogle shamaner er kun klædt i lyse og stærkt farvede dragter, mens andre klæder sig i mørke dell'er. Shamanens erhverv er at forsvare sin klan eller stamme. Med deres egne ord, shamaner lever for at holde deres folk sunde og disses husdyr i live. En af shamanismens kendetegn som er

forskellig fra hvad lamaer og nonner gør er, at shamanen ikke har den samme afgrænsede opfattelse af hvad, der er godt og ondt.

Den mest almindelige shaman-opfattelse er, at alting består inden for staten i to modsatrettede kræfter. Den første tilhører deres egen klan eller stamme. Den anden hører til dem der er udenfor. Denne opfattelse eksisterer for at forsvare klanens eller stammens overlevelse og for at beskytte de naturlige omgivelser.

TB: *Hvor udbredt er shamanismen i Mongoliet og andre lande i Centralasien i dag?*

SD: Shamanismen har kun traditionelt være praktiseret blandt nogle få etniske mongolske grupper: Darkhat-mongoler, Buriat-mongoler, Khotoid-mongoler, Uriankhai-mongoler og Tsaatan, rensdyr-folket i nord. Disse folk har haft shamaner gennem hele deres historie. Darkhat-folket, som bor i skovene nær Hovsgol-søen i det nordlige Mongoli, praktiserer stadig den originale mongolske shamanisme.

Folk, som bor i områder, hvor shamaner lever og hvor shamanismen har været praktiseret, er stærkt påvirket af fænomenet. Jeg kan give et eksempel: En ung Tsaatan-familie ved navn Baldysh, som boede nær Hovsgol-søen i en landsby ved navn Hankh, har aldrig været shamantilhængere. Familiens datter havde fået en slem ørebetændelse. Familien havde besøgt mange læger, som ikke var i stand til at helbrede hende. Til sidst besøgte familien en gammel kvindelig shaman på deres hjemegn. Shamanen talte med familien og gav pigen et 2 år gammelt rensdyr, som var indviet til shaman guder og havde hellige stoffstykker bundet til sit gevir. I løbet af få dage blev pigen rask.

En shaman tilkalder ånder hos Tsaatan-folket. Foto: Ts. Nina.

Shamanen lovede, at hun ville besøge familien igen for at se hvordan det gik. Hun havde lavet aftale med pigens forældre, som forventede, at hun personlig ville møde frem. Men da dagen oprandt, kom shamanen tilsyneladende ikke, til gengæld sad en lille gul fugl på toppen af familiens lærreds tipitelt og sang. En gammel mand med forstand på den slags forklarede familien, at det var shamanen som på denne måde viste sin ånds tilstedeværelse. Tsaatan-folket tror, at det er et bevis for shamanen kan optræde dels som menneskelige væsen, dels naturånd.

TB: *Kan du forklare shamanens ceremoni som vækker ånden af tidligere shamaner?*

SD: Ceremonien for vækning af ånden afholdes hvert år under "det store offer", en nomadisk religiøs ceremoni under hvilken man ofrer husdyr til guderne. Hos Darkhat-mongolerne afholdes denne hellige ceremoni på den tredje dag efter månenyåret. Denne tradition stammer helt tilbage fra hunnerne, som grundlagde det første mongolrige på stepperne. Ceremonien for vækning af ånderne er en symbolsk form for forfædre kult og tilbedelse af afdøde shamaners ånder. Alt, hvad shamaner bruger under deres ritualer, er symboler på deres magt. Deres dragter er fyldt med symboler. Ordene, som bruges i ceremonierne, kan være forskellige fra shaman til shaman. De afhænger af hvilken individuel shamanånd, der ønskes at blive kaldt til live.

Nomadernes forårsflytning

Med forårets komme pakker hyrderne over hele Mongoliet deres ejendele, lægger kamelerne og drager af sted mod nye græsgange.

Nomadefamilierne skifter lejrplads mindst fire gange om året. De sender først en gruppe spejdere ud for at søge efter det ideelle sted til forårskvarteret. Nogle rejser op mod 40 km for at finde et område, der kan forsyne dem med vand, beskyttelse og græsningsareal til deres husdyr.

Når et sted er blevet udvalgt, bliver rettighederne til grunden markeret med tre sten eller tørret kvæggødning. Somme tider opstår der diskussion, når forskellige hyrder gør krav på det samme område. Den stærkeste rivalisering opstår som regel om de bedste græsgange. Når problemerne er løst, vender spejderne hjem og fortæller om deres iagttagelser.

Medlemmerne af gerlejreren beslutter derefter, om de vil flytte i fællesskab. Som regel flytter hele lejren i samlet trop. Men det sker, at venner eller endog familiemedlemmer splitter sig op og rejser i hver sin retning. Der er ingen bitterhed over et familiemedlem, der afstår fra at følges med gruppen.

Det besværlige arbejde med at læsse familiens ejendele på kameler eller vogne kan nu begynde. Lastbiler bruges af dem, der har råd til det. Ofte må fattigere familier låne sig frem til transport. Det er let at låne kameler og kvæg af naboerne, uden at det koster noget.

Når geren er læsset, rengør familien omhyggeligt området omkring den gamle lejrplads. Alle stolper og hegnspæle bliver fjernet fra grunden. Hyrderne betragter dem som torne i siden på Jorden. Huller bliver fyldt og hver stump affald fjernet. Man er overbevist

Hyrder er ved at flytte lejr i Gobi.

om, at hvis ikke området bliver rensat, så vil heldet ikke følge med familien til den næste lejr. Dertil kommer, at hvis ikke alle knogler bliver fjernet fra jorden, så vil antallet af husdyr falde i den kommende sæson.

Med alle familiens ejendele solidt surret tager hele gruppen af sted til den nye plads. Man er særlig omhyggelig med at sikre godset. Nogle er ansvarlige for, at stropperne holdes på plads for at forhindre bagagen i at falde af.

Humøret er højt under flytningen, fordi den nye lejrplads betyder en ny begyndelse og muligheden for en udbytterig sæson. Gruppen er også spændt på at se, hvad spejderne har fundet frem til. Den vanskelige rejse afbrydes af det uundgåelige møde med andre gerer. Husmødrene og børnene hilser deres nomadegæster med varm the og tørkost. Når gruppen har fået ny energi, fortsætter den, indtil den nye plads endelig dukker op.

Efter ankomsten bliver kamelerne og okserne befriet for deres byrder, og familien sætter hurtigt geren op. »Hurtigt« betyder under tre timer. Forbipasserende er forpligtede til at give en hånd med for en kortere periode. Ved solnedgang er opgaven løst, og møblementet kan bringes indenfor og sættes på plads. De resterende opgaver udføres den næste dag.

I en verden med moderne huse og skyskrabere er det forbløffende, at en sådan tradition kan fortsætte. Men den mongolske nomade ønsker det ikke anderledes. Mange hyrder nægter at tage fast ophold, fordi de opfatter det som helligbrøde at lade sig binde til det samme sted på jorden. ☺

L. Amarat

Kilde: The Mongol Messenger nr. 13, 1. april 1998. Oversat af Jan Koed.

Yos zanjil - traditionelle skikke

Regler for korrekt opførsel på besøg hos mongolske nomader (del 2)

Her bringes 2. halvdel af en beskrivelse af, hvordan man, forhåbentligt med held, kan tilpasse sig mongolske skikke. Første del blev bragt i Ger nr.25,1998 og indeholdt afsnittene Ankomst, I ger'en, Placering i ger'en.

Her følger afsnittene Placering i ger'en (nr.2), Toilet/vand, Mad og drikke, Vodka, At give og modtage, Gaver, Klædedragt, Samtaleemner og Afrejse.

Min intention er, at danskere i Mongoliet skal have mulighed for at være bedst muligt forberedt på mongolske skikke. Derfor består listen ikke blot af Yos zanjil (de formelle traditionelle regler for gæster i en ger), men også af nyere skikke og traditioner i Mongoliet, samt råd baseret på mine egne erfaringer. Yos-reglerne er markeret med en stjerne*. Jeg vil sidst i artiklen give eksempler på formuleringen af yos-reglerne og forklare enkelte i en kulturel sammenhæng.

Ankomst (en tilføjelse):

Når man går ind i en ger, tager man ikke sine sko eller støvler af. Det gør man til gengæld altid i en lejlighed.

De færreste familier har støvsuger. Tæpper bliver fejlet med en våd klud og slæbt ud og banket nogle gange om året.

Placering i ger'en

(fortsat fra 1. del)

Hvis man skal hvile sig eller overnatte i en ger, kan man blive tildelt en seng eller en madras på gulvet. Man skal huske at lægge

sig med hovedet mod nord og undgå at lægge tøj eller tasker på gulvet. Man skal helst heller ikke lægge tøj i fodenden af sengen - eller synge i sengen* (med mindre man sidder på kanten, og der er sammenkomst). Ens hat bør placeres respektfuldt øverst på tøjet eller oppe et eller andet sted. Sko skal anbringes længst mod syd, og på gulvet*.

Hvis en seng er tom om natten, lægger familien et redskab som en hammer eller sav i, for at sengen ikke skal synes ledig for en ånd*.

Toilet

Hvis man skal ud at tisse om natten, vil hunden nok være bundet, fordi der er gæster* (men ellers sørg for at larme lidt, så nogen vågner og holder hunden). Man skal helst gå i syd-vestlig eller syd-østlig retning, og ikke mod det hellige nord. Jeg havde dog flere tolke, som ikke kendte denne regel og helst ville gemme sig bag ger'en, som jo virker helt logisk for os. På ture kan det være svært at komme i skjul, men man går bare lidt væk (ca. 50 m) og tager et tørklæde eller en trøje med til at gemme sig bag. (Man skal ikke vise sin bagdel. Mænd går længere væk).

Det er tit mere behageligt at bruge naturen, end at vente til man kommer til et lokum i et sum eller aimag center eller til et toilet i et hotel. (Husk altid selv papir).

I denne forbindelse vil jeg nævne, at man forhindres i at æ hvalpe, endsige tage dem op. Jeg har kun fået den forklaring, at de helst skal blive bidske vagthunde,

men den holder ikke altid. Til gengæld har jeg flere gange måttet tisse på en hund, der fandt sig noget spiseligt i dybet under mig et lokum. Man skal altså ikke blive forskrækket, hvis det rumsterer under en. Men pointen er, at hundene nok ikke er rene, og at det ikke altid er muligt at vaske hænder.

Vand

Man skal ikke regne med, at der er vand til ret meget. Man kan bede om lidt vand til at vaske hænder, men specielt i Gobi bruger man meget lidt. Normalt hælder en fra familien vand ud over ens hænder og der er sæbe (se også gaver). Om aftenen og morgenen vasker man sig normalt ikke, men hvis man gør, er det godt gemt under en deel eller under blusen. Om sommeren bliver man alligevel svedt, og om vinteren er det for koldt og fjerner værdifuldt fedt. Nomaderne vasker sig mest, når der er behov for det, tid til det, vand til det og fred og ro til det. Det er ikke en del af et morgen- eller aftenritual, bortset fra at børste tænder.

Mad og drikke

Vandet kommer i Gobi fra brønde eller kilder, og man drikker aldrig bare et glas vand. Familier må ofte gå langt for at hente vand, og det er det samme sted, som dyrene drikker - og tisser. En spand sænkes ned i brønden, og vandet hældes direkte i en aflang beholder (ofte et opskåret lastbiledæk). Dyrene står således umiddelbart over vandbeholdningen, og det er der-

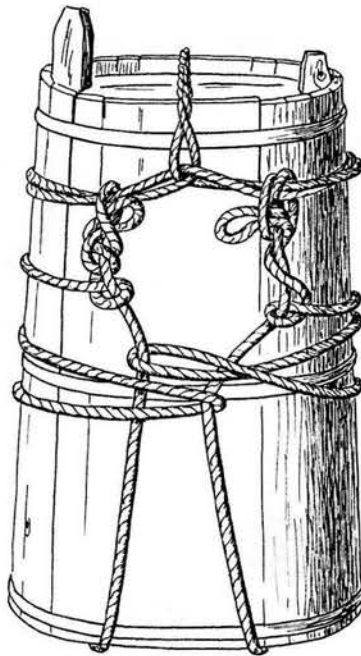
for godt, at man kun drikker vandet kogt (i the).

Man bliver altid budt noget i et hjem. Hvis man ikke har tid til the (hvilket ikke er særlig høfligt), så må man tage et stykke ost eller slik, når man bliver budt, og man skal helst spise det med det samme. Det gælder både i by og på land. Ingen skal gå fra ger'en / lejligheden uden at blive budt. Som vært har jeg oplevet gæster, der ikke afslog the eller kaffe, selvom de egentlig havde travlt og derfor slugte den skoldhed. Hvis man fornemmer, at nogen har travlt, er det bedre at byde på en karamel.

Det er tegn på gæstfrihed at lave ny the til gæster*. Så selvom der er the på termokanden, og man får en skål, vil der blive lavet ny the (man får den gamle først). Om sommeren er der normalt mælk, men fattige familier bliver måske nødt til at servere sort the, hvilket også kan være nødvendigt om vinteren og i det tidlige forår, hvis man ikke har mere frossen mælk.

The'en er the-affald (kviste), som er presset til en 'mursten'. Man slår en lille håndfuld af med en hammer og kommer den i kogende vand efterfuldt af mælk* og salt, og når hældt i skålen, tilsat en slat smør, i nævnte rækkefølge. Det er en yos ikke at hælde vand på den hellige mælk. The serveres 'med solen*', en regl jeg har set brudt mange gange, hvor man følger hierarkiet i stedet. Den første skål med the skal drikkes ud*. Det er heldigt, hvis man ankommer, mens the er ved at blive lavet eller man destillerer ko-mælk til shimin arhi*.

Airag, den gærede hoppe-mælk, er ved at være klar i juli og vil blive budt, når man ankommer til nomader i de områder, hvor airag er almindelig. Det er nemlig

Vandbeholder

ikke overalt airag laves, selvom man har heste. I Hentii og Sukhbaatar aimag er traditionen ikke stærk og i Hentii drikker man heller ikke saltet mælkethe, suutei tsai, som ellers er så typisk mongolsk. I de områder, hvor turister kommer, er airag mere almindelig og har det bedste ry for kvalitet i denne rækkefølge: Bulgan mod nord, og i Dundgobi (Middle Gobi) mod syd, samt i Arhangai og Overhangai. I Omnogobi (South Gobi), hvor mange tager til med helikopter eller fly, vil man få gæret kamelmælk, ingeni suu, som smager federe.

Når man får en skål airag (eller kamelmælk) tager man (som altid) med højre hånd understøttet af venstre eller med begge hænder, med tommelfingrene op mod kanten*. Det er ofte nødvendigt at bruge begge hænder, fordi skålen er stor eller meget fyldt. Det er nok at nippe og sende tilbage - aldrig videre, med mindre man kender kotumen det sted og ser, at den store beholder er ved at være

tom. Man sender altid skålen direkte tilbage til værten, for at han kan øse mere i, og give den videre til den næste i rækken. Det vækker glæde, at man drikker meget, men at tømme skålen er tegn til, at man vil have en ny*. Det er også godt, men nok temmelig svært for de fleste uøvede. Vær lidt forsigtig i starten. Det sætter gang i maven.

Mælk får man sjældent med mindre det er i the, men af og til, til særlige eller officielle lejligheder, overrækkes mælk i en skål. Giveren står med en hatag (det blå silkeklæde, se At give og modtage) drapperet over begge handled, og overrækker skålen/sølvbægeret med mælk. Det er tit vanskeligt at vide, om man får alt som en gave (eller bare mælken som en stor ære), så nip til mælken og ræk det hele tilbage, så bliver der ingen misforståelser. Hvis også skålen er en gave, vil man så få det at vide. At få overrakt en hadag er en stor ære, som overgår lamaer, gammel (især til Tsagaan Sar), og meget højt placerede personer.

Gæster bliver budt the, 'hvid mad', mælkeprodukter, først det våde, efterfulgt af det tørre. Dvs urum (skummet fløde) og lignende, efterfulgt af aruul og arts. Det er nok at brække en mikroskopisk bid af, hvis det kan lade sig gøre af den hårde aruul. Dernæst noget sødt, idag slik.* Hver familie har en skål med slik, netop til det formål at byde gæster (Man kan sagtens give børn slik, selvom der er en stor skål på bordet i ger'er; skålen tages frem til gæster, og husets børn får normalt ikke ofte slik fra skålen).

Om sommeren hvor man nødtigt slagter dyrene har velhavende eller mere sparsommelige familier tørret kød, borts, som man kommer i ris- eller hjemmelavet spagettisuppe, guriltai shöl ('med mel suppe'), men det er en luksus.

Man lever mest af mælkeprodukter. Hvis man kommer som turist (specielt hvis man er flere eller mange), skal man prøve at afslå at få mad før den er lavet. Det er en kæmpe udgift for familien og sjældent om sommeren, hvor de fleste turister kommer. På denne tid er dyrene ved at give mælk og ved at spise sig stærke til vinteren, så man slagter ikke. Man hviler maven om sommeren*. Man kan sige, at man lige har spist eller er på vej til middag. Hvis maden er lavet, er det meget uhøfligt at afslå den skål, man bliver budt.

Almindelig mad er kød og mel eller ris. Det er flere forskellige varianter, men mest almindelig er suppe kogt på kødstykker, lidt salt og så mel-strimler, der er lavet af en stor pandekage, der rulles ud, foldes og skæres på en helt måde, og får et opkog i kødsuppen. Samme ret laves uden selve suppen men ristes i kødets fedt. Ellers laver man buuz, samme mel-blanding, hvor man laver små pandekager, der foldes om hakket kød, eventuel med hvidløg, løg eller kål, og dampes i 15-20 min. Samme ret, men foldet anderledes, laves mere i byerne, hvor man har lettere adgang til olie, og friturestegt hedder de hoshuur.

I gamle dage kom man end ikke salt i maden, som man gør i dag*.

Mad gives altid til hus-herren først*, og så efter hierarkisk rangfølge* eller med solen. Det er mere almindeligt at give med solen rundt, når man sidder ude, og ikke opretholder hierarki med hensyn til retningerne. Hvis hus-herren ikke er hjemme, vil man ofte se, at konen sætter den første skål mad til side. Det er til manden, når han kommer hjem*.

Hvis der serveres yogurt, er det almindeligt at strø sukker på og blande det. Hvis man ikke får

en ske, drikker man yogurten. Man slikker skålen efter yogurt og efter varm mad*, men aldrig efter the eller airag*. Skåle bruges til al mad og drikke, undtagen vodka, hvor man har sølvskåle eller kopper / glas til formålet. Og til airag bruger man ofte træskåle.

En særlig ære er det at få ny-slagt dyr: de rensede, fyldte og kogte indvolde, et fad med kogt kød eller horhog, som er kød kogt i egen fedt og lidt vand med glødende sten i en hermetisk forseglet mælkejunge, der er stillet over gløder i ca. 45 min. Kødet serveres i alle tilfælde i et fad, hvor man langer til. Hvis man har sin egen kniv, er det her, den skal bruges. Man tager selv for sig, ellers får man nok et kæmpe stykke, måske af noget man ikke er begejstret for. Men man skal være lidt forsigtig: særlige stykker er til mænd afhængig af deres position*. Skulderblad og ribben hører til denne kategori, og skulderbladet skal deles ud til alle (eller til

flere). Man skærer mod sig selv og langs kødets fibre, ikke over*.

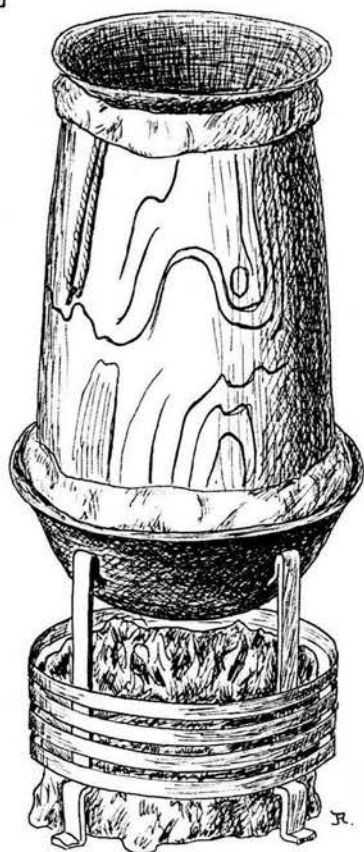
Når man får horhog, får man normalt en af de varme sten først. Det er godt for ens helbred, og man skal holde den i sine hænder så længe man kan. Det er naturligvis sværest i starten, hvor den er brændende varm, og vi må ofte opgive med vore kontorhænder. Jeg lærte at lade stenen hvile på mine negle i et par sekunder, mens håndfladerne kølede lidt af. Jeg tror ikke, det blev opfattet som 'snyd'. En skål med kraften fra kødet vil gå på omgang eller blive givet til folk personligt. Det smager skønt (hvis man kan lide kød), men alle vil advare om, at det er for stærkt for udlændinge. Jeg har hørt om enkelte, der blev dårlige af det. Man sender denne suppe rundt på kryds og tværs uden megen tanke for hierarki, og der er ingen påfyldning af mere mellem hver person.

Man må prøve at abstrahere fra tanker om bakterier, når man deler skål. De, der kan tåle vodkaen, har det fortrin, at blive lidt rensat, desinficeret. Mongoler tror generelt at kød og vodka er helbredende.

En anden drik, der opfattes som sund, er shimin arhi, destileret komælk, som minder lidt om japansk sake, det vil sige næsten uden smag. Jeg bliver selv næsten syg bare ved synet af en dunk eller flaske af vædsken og kan ikke engang nippe høfligt til en skål med hjemmebrygget (hvor alkoholprocenten er ca. 40%).

Vodka

Vodka får her et lille afsnit for sig, fordi det stadig er allestednærværende i Mongoliet, omend der er statslige helsekampagner - og heldigvis en holdningsændring på vej.

Destillationsapparat

Vodkaflasker gives som gave og indholdet modtages straks igen i en skål eller glas. Man gemmer flasken i deel-ærmet eller i en taske, når den bæres ind og gives mere eller mindre formelt til værten. Flasker bliver som sagt næsten altid åbnet af modtageren og ikke - som i Danmark - stillet til side. Det er meget sjældent, at en flaske ikke tømmes, da det er tegn på nærrighed. Og værten eller andre gæster vil ofte gerne give et bidrag til festligheden med nok en flaske. Mænd har normalt meget svært ved at undgå at drikke, og kvinder bliver også presset, men kan lettere nøjes med at nippe. Hvis man absolut ikke drikker, er det bedst at føre glasset til læberne, eventuelt efter at have dypet 4. finger i vodkaen og knipset 3 gange i luften*. Det er den korte

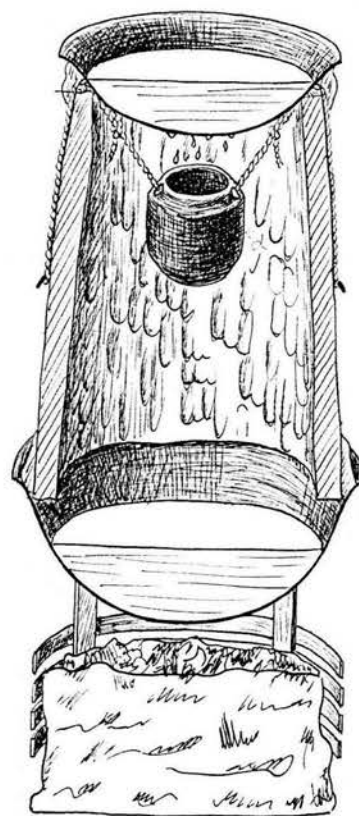
udgave af skikken med at vise respekt ved at dyppe 3 gange og knipse mod ildstedet, jorden og ånderne.

I Humphrey's yos-liste fremgår det, at kvinder kan nøjes med at knipse 3 gange og ikke drikke*. I Gobi knipser kvinder dog ikke, hvorimod kvinder i Hangai og på steppen forventes at gøre det. Mange mongoler kender ikke disse regionale forskelle.

Man bliver presset meget til at drikke første glas eller skål ud og det er sjældent at mindre end halvdelen accepteres retur. Det er svært, fordi giveren ikke vil tage imod glasset igen og ikke kan skænke videre til næste gæst. Man kan undskyldes ved graviditet og amning, og hvis man får indspøjninger (den almindelige form for pinicillinkur eller anden behandling). Man kan også bare insistere på at slippe, men så er det bedst at spise godt, påskønne the'en og på anden måde vise, at man er glad. En bekendt ville afslå alkohol på baggrund af religion, men nomaderne vil nok stille sig temmelig uforstående herfor. 2. og 3. omgang kan også være svære at afslå, men så er de obligatoriske omgange igennem og presset letter. Indtil næste person åbner sin flaske og denne person må respekteres. - Der drikkes for at fejre ankomst, afsked, smuk natur, særlige (alle mulige) begivenheder.

Der er en holdningsændring på vej (som vi kan støtte); de skadelige virkning af overdreven alkoholforbrug ses tydeligt og harmonerer ikke med de gamle regler for yos, som stadig i så stor udstrækning respekteres.

'I gamle dage' var der regler for, hvornår man måtte drikke. En yos siger at mongoler ikke må drikke før de er 40 år eller har fået hvide tindinger*. En anden tommelfingerregl siger, at man må

Destillationsapparat

'smage' som 40-årig, drikke 'lidt og langsomt' som 50-årig og 'frit' som 60-årig. Jeg har derudover hørt regler der startede fra 20 og 30 års alderen.

Hvis man på rejse bliver sløj (for eksempel af al den forskellige brøndvand, der bruges til the), kan man være sikker på at blive anbefalet kød og vodka, som siges at have en helbredende virkning. Jeg har oplevet, at kuren synes at virke.

Vodkaen slår bakterierne ned? Men hvorfor kødet har en helbredende virkning, ved jeg dog ikke.

At give og modtage

Man giver og modtager med højre hånd med højre arm understøttet af venstre hånd*. Man kan også understøtte højre arm, når man giver håndtryk, men det har jeg kun

set enkelte gange. Håndtryk bruges ikke almindeligvis af nomaderne*. Det hører mere til i byerne eller på officielle kontorer.

En yos siger, at man ikke vinke*, men det bruges dog meget i dag.

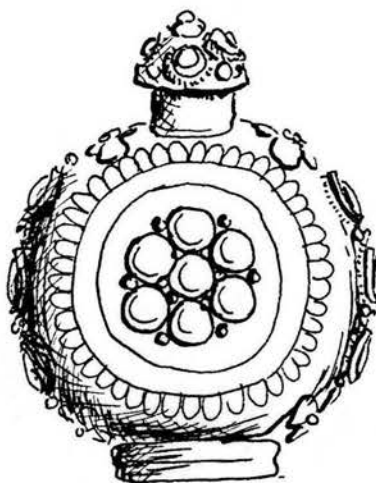
Når man modtager airag, the, mad, snus eller vodka ruller man ærmet på sin skjorte eller trøje ned på højre arm - hvor venstre hånd understøtter højre håndled eller underarm (ærmet på venstre arm skal ikke rulles ned). Man siger ikke tak. Man ruller ærmet op igen efter at have rakt skålen eller snusen tilbage. Når man tager imod en håndfuld slik eller en anden gave, tager man med begge hænderne med håndfladerne opad - og kan sige tak.

Under måltiderne er det gæsterne og værten, der spiser. Ger'ens kvinder og børn spiser oftest sidst. Jeg opdagede ved en tilfældighed, at det er god skik (og i øvrigt yos), at give børn fra fadet. Hvis der står et fad med kød, kan man skære stykker af og give til husets børn*. (Men ikke af husets slik, der skal man have sit eget med og dele ud af).

Snus

Når man får snus, er det oftest af husherren eller en ældre person, eventuelt en anden gæst. Man tager imod den som beskrevet, men med hånden rakt frem vertikalt, det vil sige med tomlen til op og til højre og de fire fingre tæt samlet. Låget på snusdåsen vil være lindet på, og hvis man ikke bruger snus (eller er kvinde) kan man nøjes med at snuse til åbningen med hvert næsebor og rækker på samme måde snusen tilbage uden at sætte låget fast. Man giver sig tid og beundrer (stille) snusbeholderen. De er ofte af kostbart materiale, halvædelsten. Man sender aldrig snusen videre til sin side-

mand, selvom det virker langt lettere end tilbage til ejeren.

snusflaske

Hatag

Ved mere officielle overrækkelser eller fejring af særlige begivenheder bruger man en hatag, et blåt silke-klæde, som man i første omgang tror er et silketørklæde eller skærf, med det er et klæde, der symboliserer for eksempel den blå himmel, floden Tuul og respekt, afhængig af hvem man taler med. Man drapperer det over begge håndled og overrækker en gave. Giveren har gaven i højre hånd og modtageren tager let med venstre hånd indtil højre hånd har fået hatag'en over, dernæst tages gaven helt med begge hænder. Jeg har adskillige gange set lidt forvirring med dette, også blandt mongoler.

Gaver

Vodka gives i dag som gave, især til mænd. Jeg spurgte engang alle mine medarbejdere, hvad jeg ellers kunne tage med på landet og bruge som gaver, der ville signalere nok respekt bortset fra vodka, og jeg fik ingen bud! Jeg fandt

dog frem til, at de små sølvskåle, som man kan købe i Ih Delguur (State Department Store), er gode gaver. De er ikke af rigtigt sølv, men prisen er som en dyr flaske vodka, og de 'vender opad', det vil sige man 'opsamler' fremfor at 'tabe'. Skåle, sokker og for eksempel termokander er derfor gode gaver. Skåle giver man med noget i, eventuelt 3 eller flere stykker slik.

Man giver altid 2 gaver, undtagen når det er en flaske vodka. Det har jeg ikke fundet nogen forklaring på. En gave, der er pakket ind, pakkes ikke op. Gaver gemmes straks væk, i ærmet, bag ryggen, lægges væk. Man skal ikke vende og dreje, beundre og vise andre.

Normalt giver kvinder gaver til kvinder, og mænd giver mænd. Gode gaver til kvinder kan være sæbe, 4 1/2 meter stof til dell, dell-knapper, emjeer (kantebåndsstof til dell), læbestift og anden make up, (meget lys pudder), tørklæder og chokolade. Til både mænd og kvinder: notesbøger, blyanter, kuglepenne, batterier (de store, ikke kinesiske), og til mænd: snus, cigaretter, og vodka. Og til børn: slik, tøj, legetøj, penge. Hvis man ingen gaver har og gerne vil give husherren en gave, så gives en pæn (stor og glat) seddel med billedet af personen vendt mod modtageren (det behøver heller ikke at være to).

[Red: Andre ideer kan være: tændstikker, stearinlys, cigaretter].

Gaver gives stående ved besøgets afslutning* og gives (og modtages) med begge hænder, men uden stort postyr. Ofte kommer konen med aruul lige før man kører.

Billeder er også en god gave (polaroid, mange stoler ikke længere på udlændinges løfter om at sende billeder).

Klædedragt

De eneste yos, jeg har stødt på med hensyn til klædedragt er, at man knapper til, når man er gæst*, og at man altid har bæltet / skærfet på*. Den mongolske dell bæres aldrig uden bælte* (det er kun fanger i fængsler, der ikke må have bælte eller skærf).

Kvinder bør ikke vise deres krop, men mange nomader bliver mere og mere vant til shorts og korte skjorter, små bluser, men nok ikke til badedragter og bikini'er ...

Hvis en kvinde skal skifte tøj, skal det ifølge yos være omklædning under den gamle dell og med ryggen til andre i ger'en. Det svarer til, at kvinden er i et andet rum*.

Der er farvesymbolik i dragten, men uenighed om farvernes betydning og anvendelse i dag.

Blå er en overordentlig populær farve på landet og siges at symbolisere den blå himmel (hoh tenger), men den skulle også symbolisere det hellige og ærlighed.

Rød er en festfarve og anses som lidt vovet til en dell. Den siges at symbolisere liv og mod.

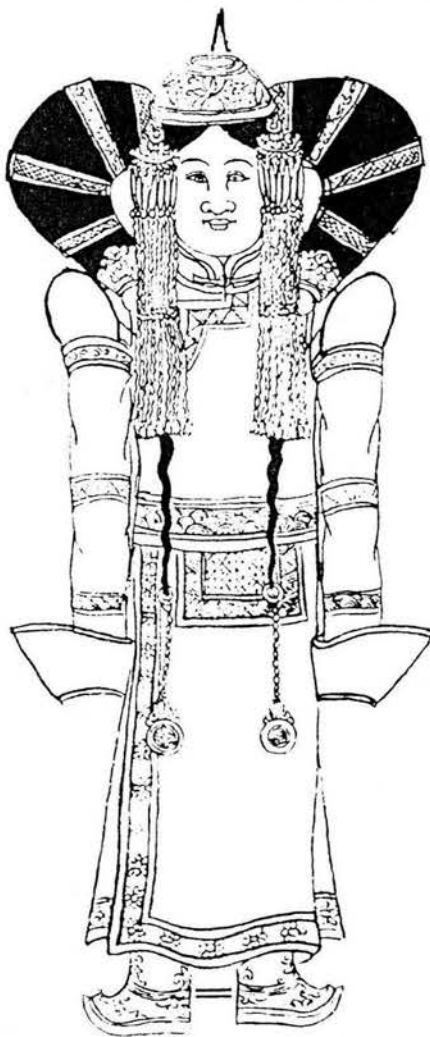
Grøn er en respektabel og 'god' farve til en dell. Farven symboliserer ungdom, evighed og skønhed.

Hvid er generøsitet, lykke og overflod. Det er samme farve som de hvide mælke-produkter. Den bruges ikke ofte til dell, men jeg så i 1997 elfenbensfarvet dell-stof i State Department Store og fik at vide, at det var blevet en meget populær farve.

Gul symboliserer lys.

Sort, de mørke kræfter. Ikke desto mindre er sort en almindelig farve til deals.

Farve-symbolikken skal tages med et gran salt, for jeg har fået forskellige forklaringer hver gang jeg har spurgt.

Man syr helst en ny dell til Tsagaan Sar og den gamle dell bliver herefter daglig-dell.

Stoffet til dells er ofte en slags polyester, men kan også være silke. Vinterdells er ofte uldstof eller det blanke polyester foret med ca. 16-18 skind fra dødfødte lam eller små lam, der var for svage ved fødslen. De er værdifulde og ekstra respekterede klædedragter. Man syr også dells af uldstof, som anses som varme daglig-dells.

I Ulaanbaatar ser man nu også dells i blomstret eller ensfarvet stof og i en ny mode, hvor deel-designet går igen i todelte dragter, især til kontorbrug. For de velhavende laves der læderdeels og læderbælte med sølv eller guldbeslag. Velstand ses også i de

(oftest) 9 knapper i en dell. Man vælger knapper i en matchende farve eller syr sølvknapper i (sjældent guld). Rød/orange koral knapper er også værdsatte.

Man lægger aldrig sin dell (eller sit overtøj/tøj på gulvet), og en yos siger, at hvis man skal nyse, er det ned i ærmet* og ikke ud mod mennesker eller i armen på selve dell'en.

Hat og bælte er mandens vigtigste beklædning og bliver behandlet med respekt. Man lægger aldrig en hat med pulden nedad, og man lægger aldrig sin hat på gulvet. Derimod skal den lægges så højt op som muligt og så langt mod nord som muligt (for eksempel ikke i forenden af en seng, men oven på frakken længst oppe mod hovedgærdet, mod nord).

Ens sko poleres altid. Det vil være svært at finde støvede eller snavsede sko og støvler, uanset hvor langt man kommer ud på landet. Kvinder har altid en lille klud, et lommeterklæde, eller et stykke papir til at poloere med, og mænd banker sko og støvler af, inden de går ind på et offentligt kontor. Normalt er der en pind med klud til formålet. Det bliver bemærket, når gæster/turister kommer med gammel, tørt mudder på sandaler og støvler.

Samtale-mner

Gammel mennesker respekteres ved at man spørger om deres alder*. Man kan fortælle om en god drøm; der er faste fortolkninger til mange drømme-elementer*.

Når man tilbydes snus, spørger man til værtens dyr og græsset og taler om vejret.

En yos siger, at man må spørge, før man tager sin hat af. Hvis man gør det uopfordret, siger man indirekte, at man ønsker at overnatte*. Da jeg boede i Saishand, oplevede jeg, at ingen tog frakke

og hat af, før jeg opfordrede til det; og til Tsagaan Sar spurgte man, om man måtte tage hatten af. Traditionerne er stærkere på landet og bruges generelt mere til højtid-

Afrejse

Når man forlader en ger (ikke bare for at gå ud, men for at tage afsked), går man med solen*, det vil sige fra vest mod øst og ud. Det vil højst sandsynligt blive bemærket og værdsat.

I gamle dage måtte unge gå ud baglæns med et nik mod nord, mod husalteret*.

Når man skal ud med små børn om natten, får de sod på næsen eller panden for at gøre dem grimme og uinteressante for onde ånder*. Det er en meget almindelig skik i dag også, både i by og på land.

En kær gæst få velsignet sin rejse med mælk. Den ældste kvinde kaster mælk efter jeepen/hesten med en speciel træske*. Eller, man følger gæster til sum-grænsen eller en bakketop og holder afsked med snus*, nu: vodka.

Andre råd

Kvinder bør ikke se på at et dyr bliver slagtet (selve drabet).

Man hviler ikke sin hånd eller klapper en mand venskabeligt på skulderen, specielt ikke på højre skulder.

Kvinder er tavse med hensyn til behov og uløselige problemer. Det vil sige ingen tissepauser (eller 'unødvendige fotopauses'), ingen klager over veje, vejr, vodka... Men taler om alt muligt andet.

Picknicks kan finde sted i al slags vejr. Man skal ikke forvente grøntsager.

Tommel op betyder 'godt', en strakt lillefinger betyder 'skidt'.

Formulering

og kulturel sammenhæng

I Caroline Humphrey's artikel er der en liste med yos på mongolsk. Jeg har ikke villet bringe en oversættelse listen, da Humphrey's liste blev til på baggrund af et interview af een person. Jeg tror, at der er mange personlige meninger om yos, regionale forskelle, fortolkningsforskelle, samt at listen ændres over tid. Jeg har for eksempel ikke inkluderet de yos, som sjældent eller aldrig bruges (for eksempel at man altid bruger sin egen medbragte skål eller ikke må sidde på en kvindes seng).

Den første, hun nævner, lyder sådan: Når mongoler ankommer udenfor en ger, råber man uanset om der er en hund eller ej, at hunden skal holdes, så et barn kan komme og holde den. Den næste siger, at man ikke må træde over en urga (stang-lasso) eller et føl-reb (det reb, der binder et føl fra moderen i tiden for airag).

Ingen forventer, at man præsenterer en fast liste af vedtagne yos-regler. De indlæres som barn og ligger i mange tilfælde umærkeligt i opdragelsen. Det er en slags regler, som familiemedlemmer og gæster følger i hjemmet - og som kommer til at ligge på rygraden. Man kan sige det er en socialisering, der sætter grænser i et miljø, hvor alle fysisk er meget tæt på hinanden og som derfor skaber lidt afstand, orden eller privatliv - i det ene rum (ger'en), som alle skal kunne opholde sig i.

I litteratur om Mongoliet mener man, at yos kun rigtig kan forstås i sin kontekst, det vil sige den mongolske pastoralisme, hvor den isolerede nomadiske familie er en lille og sårbar social enhed. Familier rejser over enorme afstande og bringer 'hjem' med sig som den faste (og mobile) base, alt imens omgivelserne forandres

(landskab, naboer, vejr). Der er ingen umiddelbar hjælp i nærheden i nødsituationer, - og enhver gæst kan være en trussel (i hvert fald i 'gamle dage'). Derfor er der vedtagne regler for at vise, at man kommer med gode hensigter.

I litteraturen nævnes også bi-nære oppositioner, som karaktaristisk for mongolsk tankegang og organisering af der sociale liv. Det vil sige, at man opdeler verden i modsætninger som inde-ude, mand-kvinde, ung-gammel (over 35 år), ven/gæst-fjende, og så videre. Disse kategorier er grundliggende for al opførsel i hjemmet og i strukturering af det fysiske rum, - uden at mongoler dog tænker nærmere over det.

Modsætninger ses for eksempel i opdelingen af ger'en med en mands- og kvindedel, i en respekteret nordside modsat en 'besmitet' eller uren sydside, og, som sagt, i klassificering af gæster afhængig af deres opførsel, rang, køn og alder.

Yos indeholder regler, der hjælper til at overholde en sådan skelnen i dagligdagen og skaber ensartethed i omskiftelige omgivelser. Enhver gæst ved ud fra værtens opførsel, hvor velkommen han er - og føler sig tryk. Og modsat ved værtsfamilien om en gæst kommer som ven eller med en klage. Det er langt fra altid, at familier ved, hvorfor de har reglerne. Hvorfor man ikke må læne sig op ad ger-stolperne eller række noget gennem dem, stå på dørtærsklen, synge i sengen, eller vinke. Svarene er tit forskellige, men oftest 'sådan er det bare'.

I denne gennemgang er det mest blevet til en præsentation af denne 'sådan er det', men spørgsmålene hvorfor, kan være spændende at stille på turene rundt i Mongoliet. God tur! ☺

Ann Fenger Benwell

Besøg i Mongoliet maj 1998

I dagene 2. - 16. maj 1998 var Knud Mortensen på tjenesterejse i Mongoliet for at se på de aktiviteter, som Danida støtter i forbindelse med reformen af grundskolerne. Han tilbragte dog også en eftermiddag og et par tidlige aftentimer sammen med Bulgan Njama og Finn Morell på det gadebørnsprojekt, som Dansk-Mongolsk / Mongolsk-Dansk Selskab står for.

Dansk støtte til skolereformen

Danmarks Lærershøjskole har som bekendt, med finansiering fra Danida, siden august 1992 haft til opgave at yde støtte til den omfattende reform, som Mongoliets skolevæsen skal igennem i løbet af 1990'erne. Den danske bistand til denne proces slutter med udgangen af 1998. Men for ikke at presse for mange aktiviteter sammen i efteråret, bliver nogle af dem først gennemført i første halvår af 1999.

Lærershøjskolen er aktivt involveret i stort set alle faglige sider af reformen af grundskolen. Danida's finansiering har desuden gjort det muligt at anskaffe en del udstyr til fremstilling af trykte materialer både centralt og decentralt - og russiske jeeps for at hjælpe lidt på kommunikationen.

Ud over møder, diskussioner og interviews med fagfolk og administratorer i Ulaanbaatar, skulle jeg især se på aktiviteterne ude i felten for at kunne danne mig et realistisk billede af, i hvor høj grad de dansk støttede udviklings- og reformaktiviteter har spredt sig til skolerne i dette enorme land. Jeg fik set en del, men ville gerne have set endnu mere.

Efteruddannelse af lærere, som er en vigtig komponent i reformprogrammet, foregår i høj grad decentralt. Hver aimag (kommune) har en lille pædagogisk central, som dels skal udarbejde materialer til brug i efteruddannelsen af lærerne, og dels skal sørge for, at skolerne får regelmæssige besøg. Oversat fra mongolsk har de pædagogiske centraler fået betegnelsen, metodologist-centre. De er, logisk nok, bemandet af metodologister. Et lidt kluntet, men ganske godt dækkende ord, svarende til det danske pædagogisk eller faglig konsulent.

Spredningen ud i landet af de mange aktiviteter til metodologister, skoler og lokalsamfund er særdeles mærkbar. Det ville være naivt at forsøge at bilde sig selv eller andre ind, at alt er gennemført til punkt og prikke og uden vanskeligheder. Dertil er uddannelsesreform en alt for kompliceret og uforudsigelig proces, uanset hvor i verden den finder sted. Men at der er kommet meget ud af indsatsen, er jeg ikke i tvivl om.

Workshop for metodologister

De første dage del af mit ophold faldt sammen en workshop for godt 100 metodologister afholdt på det nationale institut, som Lærershøjskolen har det tætteste samarbejde med. Metodologisterne skulle blandt meget andet fremlægge og diskutere resultaterne af forskelligepædagogiske udviklingsaktiviteter, som de havde gennemført i det forløbne årstid sammen med lærerne på nogle udvalgte skoler i de forskellige aimags. Det var en imponerende mangfoldighed af aktiviteter, der blev præsenteret. Der

var dog visse fælles træk. Udvikling af metoder til aktivisering af børnene (elevcentreret undervisning) prægede de fleste af aktiviteterne. Lokal fremstilling af undervisningsmaterialer var et andet gennemgående element.

Der blev også lavet en udstilling om aktiviteterne. Det hele var flot og instruktivt sat op (hvilket i sig selv er en god mongolsk tradition), og metodologisternes fremlæggelser og svar på spørgsmål vidnede om en klar forståelse af det pædagogiske udviklingsarbejde, de havde stået for - og det gjaldt ikke kun nogle få af dem, men stort set alle.

Besøg i to områder af Gobi

Efter workshopen i Ulaanbaatar skulle jeg sammen med Johnny Baltzersen, Danmarks Lærershøjskole, og B. Jadamba, leder af instituttet i Ulaanbaatar, følge med et par af grupperne af metodologister hjem for at se på aktiviteterne i skolerne for derved at få en mulighed for at vurdere spredningseffekten af de dansk støttede aktiviteter. Vi skulle et godt stykke sydpå, først til Dundgobi og derefter til Omnogobi.

De materialer, som metodologisterne selv fremstiller til lærerne, indeholder information om udviklingen i skolesektoren og idéer til nye undervisningsmetoder og aktiviteter, de selv kan sætte i gang. Materialerne, fremstillet lokalt med det udstyr, som Danida har finansieret, er smukt sat op i en lidt stiv, traditionel layout, som egentlig passer sig godt til den alvor, som lærere, skoleledere og metodologister lægger i deres arbejde. På metodologisternes center i Dundgobi er der også oprettet et

lille studie til fremstilling af video til udsendelse på fjernsyn. Også videoerne er seriøse og grundige og af en forbavsende god kvalitet, de noget primitive forhold taget i betragtning.

Vi besøgte en skole i en meget isoleret, lille bosættelse i det sydøstligste hjørne af Dundgobi. Der var 72 elever i skolen, fordelt på 4 klasser, tre unge kvindelige lærere, hvoraf kun én havde en egentlig læreruddannelse, og en erfaren mandlig skoleleder. Vi hørte om skolens udvikling af elevcentreret undervisning og overværede den i praksis i klæsesværelserne. Børnene så ud til at have det godt i denne skole, og der var mange fine eksempler på deres tegninger og skriftlige arbejder. I anledning af besøget blev der arrangeret en 'koncert', som bestod af børnenes sang, oplæsning og dans; og lærerne spillede til på traditionelle instrumenter. Besøget blev afsluttet med spisning i det fri. Den lokale guvernør læste højt fra et hæfte med egne digte (trykt og "udgivet" af metodologist-centeret) om værdien af at gå i skole.

Det kan være svært at finde vej i Gobi. Og vi nåede først frem til hovedbyen Dalanzadgad i Omnogobi et godt stykke efter midnat i stedet for sidst på eftermiddagen.

Besøget i Omnogobi var lige så opmuntrende og afvekslende. Det var især interessant at mødes med en større gruppe af lærere og diskutere deres erfaringer med at inddrage eleverne aktivt både i undervisningen og andre sider af skolens liv.

Gadebørnsprojektet

Jeg havde en meget udbytterig samtale med Bulgan og Finn i projektets lokaler på en skole i Ulaanbaatar, stillet til rådighed af de lokale myndigheder.

Bulgans og Finns gennemgang af projektets forskellige aktiviteter var detaljeret og kritisk - det sidste forstået på en positiv måde, i det projektet unægtelig beskæftiger sig med et meget vanskeligt felt. Det gælder ikke mindst dets nyere målgruppe, socialt marginaliserede og svigtede teenagers.

Vi besøgte et hus i et af mange såkaldte ger-områder, der præger Ulaanbaatar. Et ger-område kan være en hel by i sig selv bestående af hundredvis af skure og, som navnet antyder, de traditionelle runde telte. Her har en gruppe teenagers med hjælp fra gadebørnsprojektet fået sig et lille hus, hvor frivillige medarbejdere skiftes til bo sammen med dem og hjælpe med til at få dem bragt tilbage i acceptable sociale strukturer. De unge har selv sat huset istand, syet gardiner og holder det pænt og rent. De vidste ikke, at vi skulle komme på besøg, så der var ingen hjemme. Vi lånte nøglen hos naboen og gik en runde i køkkenet og de to små stuer. Jeg ville selvfølgelig godt have talt med de unge beboere; men vores uanmeldte besøg havde til gengæld den fordel, at de ikke kunne mistænkes for at have ryddet op og gjort rent, bare fordi vil skulle komme på besøg. Det hele var småt og utroligt enkelt, men som sagt rent og pænt og et klart udtryk for, at de unge sætter pris på deres fælles hjem.

Projektet har også - som en del af dets strategi - valgt at arbejde med familier i lokalområdet. Dette sociale, terapeutiske og præventive arbejde forekommer mig at være en helt rigtig satsning. Familien er barnets naturlige tilhørssted, og hvis den kan komme til at fungere bedre, er der et begrundet håb om, at børnene kan holdes væk fra gaden og efterhånden komme ind i en struktureret hverdag. Det er et

meget vigtigt arbejde, som forhåbentlig kan danne mønster for tilsvarende aktiviteter i andre dele af Ulaanbaatar - og måske også i andre byer ude i landet.

Mit besøg blev afsluttet med overværelse af en undervisningstime i hygiejne. Der var ikke kommet så mange, som der plejer, men der var da både børn og voksne til stede. Emnet var tandpleje. Det blev gennemgået på en så pædagogisk klar måde, at jeg uden at forstå et ord mongolsk kunne følge undervisningen gennem lærerens gestikulationer og tegninger på tavlen (af Baktus og andre uvedkommende gæster i munden).

Det var unægtelig et lidt hurtigt besøg; men - som det gerne skulle fremgår af min korte beretning - efterlod det ikke desto mindre indtrykket af et godt og nødvendigt projekt. ☺

Knud Mortensen
Uddannelsesrådgiver
Danida

De danske nybyggere på Zobelsletten (Del 5): Et forsøg på at skabe en dansk nybygd

Læs disse beretninger om de syv unge danskerre, der drog ind i det mørkeste Asien for i det Ydre Mongoliet at grundlægge en dansk koloni. En ad delta-gerne, den jyske landmand Erik Isager fra Ry, fortæller i jævne ord denne moderne saga. Vore landsmænd kom til en egn, der er så stor som det halve Europa med en befolkning mindre end Sjællands. I dette øde land byggede de gård, satte plov i den jomfruelige jord, kæmpede med sult og vilde dyr og skaffede danskerne et agtet navn blandt mongolerne.

Renlighed er en god ting

Man kan måske nok sige, at renlighed lod lidt tilbage at ønske. Om vinteren gik vi i skind fra top til tå, og det var ikke fristende at vaske sig hver dag. Vi nøjedes med at holde huden i funktion ved at tage et russisk bad i den middelalderlige badstue onsdag og lørdag.

Om sommeren gik vi i "shorts", kun en skjorte, et par meget korte bukser og sko. Hudfarven blev meget snart uskelnelig fra de indfødtes; men denne dragt gav renligheden nye chancer. Desværre udnyttedes disse chancer også af den hærske af bremser, der kom samtidig med varmen og sugede blod af os som igler. Om aftenen afløstes bremserne af mygene. Det var ikke rart. Ofte kneb det med at sove for mygstik.

Til vask havde vi en "ung pige i huset", som en dansk husmoder ville have betragtet med megen skepsis. Hun blev i hvert fald aldrig selv vasket ...

En gang imellem måtte vi da også selv tage fat. Der skulle dog i reglen en særlig anledning til. Den kom for eksempel den gang vi havde den store regnbyge, som jeg tidligere har omtalt. Min sæk med snavsetøj var blevet våd. Selv om det ikke var meget, opdagede jeg dog en dag, at indholdet begyndte at lugte jordslået - så måtte jeg i vaskebaljen - lige fra 9 formiddag og til solen gik ned. Det var en større historie - over 100 stykker. En regnvejrsgang gjorde mig også til snedker. Sikken en dejlig stol jeg fik lavet - den eneste stol, som endnu findes på Bulguntal. Den var i stilen som Halmstolene hjemme, men i stedet for halmsæde, havde jeg benyttet sækelærred. Den var dejlig at sidde i, ganske vist lidt gyngestol; men jeg turde ikke blive ved med at save af benene. Man aner ikke, hvor vanskeligt det er at få en stol til at stå rigtigt med alle fire ben ved jorden. Først tror man kun det er ét ben, der er for langt - så tager man et lille stykke af. Så er de to for lange. Tager man så lidt af dem, bliver de for korte. - Ypperligt tidsfordriv en regnsvejrsgang.

Af mere betydningsfulde snedker- og ingeniørværker på Zobelsletten kan jeg nævne, at vi stillede en rundsav op og konstruerede et vandhjul.

Højtidsdage på Zobelsletten

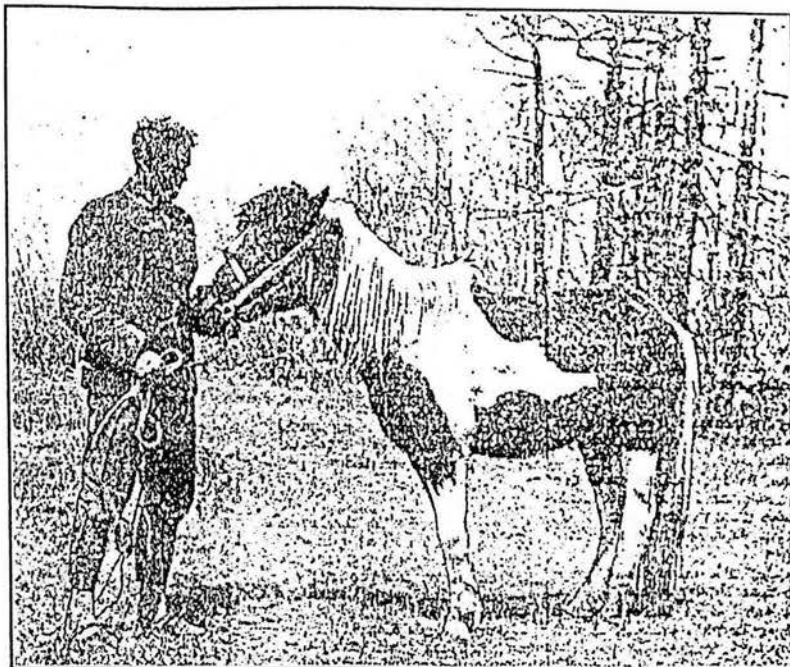
Før min bagage ankom, havde vi ingen almanak, og vi anede for eksempel ikke, hvor når vi skulle

fejre Fastelavn. En skøn dag blev vi dog enige om, at nu kunne det være på tiden. Vi fejrede dagen med gule ærter kogt på agerhøns og fjelddue. Det var en herlig ret. Ærterne havde ekspeditionen fået forærende af venner, og fuglene var skudt, så det var tillige en billig ret. Ganske vist måtte den koge i 6 timer, og det tog adskillige stykker brænde; men så var det også kogt sådan, at kødet var kogt fra benene og ærterne fuldstændig forsvundet.

I anledning af Fastelavnen var vi alle blevet barberet og skalleklippet. Det havde pyntet voldsomt på os. Da vore medarbejdere så os efter den forandring, var de alle enige om, at vi var "samobung", det vil sige smukke folk.

Noget senere ankom almanakken, og nu vidste vi da, hvornår det var Påske. Ved den lejlighed trak vi for første gang siden jul i rigtigt europæertøj med slips og flipper og det hele. Det tog tid at komme i tøjet den dag. Der var en roden efter kraveknapper, slips, sko og så videre, og da vi så endelig var blevet pyntede, var vi så pæne, at ingen af os kunne røre ved noget. Madlavningen måtte vi slå en streg over. Vor ven, Daming-sorong fik vi til at lave boboer til os, og så drak vi te til. I stedet for Påskeæggen tog vi os et godt foder frisk laksekaviar. Men ét lovede vi os selv: at det skulle være noget, inden vi trak i blåt tøj igen.

Julen 1926 var ingeniør Ove Krebs og jeg alene på "gården". De andre var på rejser. For at det ikke skulle blive for ensomt, tog vi vore mongolske hjælpere ind til spisning en juleaften. Det blev en meget vellykket julefest. Spisesed

Borgstrøm med "Minna"

len stod på risengrød, ribbensteg af bede, og som dessert havde vi karamel-is. Vore julegæster gjorde maden ære, mongolen Jetome åd risengrød, så vi var ængstelige for hans helbred, og Cedin, pigen, der passede vore får, strålede af madglæde.

Vore mongoler havde været så betaget af forestillingen, at vi nytårsaftensdag fik flere forespørgsler fra andre mongoler, om de ikke kunne få lov at komme og "se" og holde "san odyr" (helligaften). Vi gav dog afslag, da vi ikke kunne have så mange til bords.

Hvide gæster

En skønne dag under høsten i 1925 kom der til vor store forbauselse fremmede til Bulguntal, en hvid mand med sin kvinde, efterfulgt af to vogne med telte og sager og to burjæter som oppassere. Det kan nok være, at det vakte opsigt. Teltet blev slået op et par hundrede meter fra os, og lidt efter fik vi visit af herskabet. Man

den var instruktør for landbrugsministeriet og var ude for at se på landet. Både manden og konen var fra Østersøprovinsen, så de talte et rigtig "hvid-mands-sprog". Vi gav en "bedre middag" efter vore omstændigheder: Grønsager, lamme-steg og agurkesalat.

Først var vi bange for, at de var lumske, og naturligvis var vi forsigtige hele tiden; for det kunne jo være provokører. Men de fortalte løst og fast fra bekendte i Urga, om forholdene i almindelighed her og i Rusland.

Han fortalte også rent ud, at han var sendt her om ad Bulguntal specielt for at se, hvad vi lavede; og næste dag havde jeg fornøjelsen at vise ham rundt på markerne. Han var meget interesseret og tog prøver og fotografier af alt. Han inviterede os til at besøge sig, når vi kom til Urga, og da han tog af sted, var jeg sikker på, at han havde det bedste indtryk af vor lille virksomhed.

Et par år senere fik vi atter besøg af en landbrugsministeriel rådgiver. Det var en fuldblods kommunist. Bolshevismen rakte sine fangarme længere og længere ud mod det fjerne Bulguntals stille idyl ...

Foruden disse to var den eneste hvide gæst på Bulguntal en telegrafist ved Store Nordiske i Irkutsk, som vi havde besøgt der, og som var i besiddelse af en lillr smule mere energi og fut end flertallet af dem deroppe. Han havde en måneds orlov og kunne nå at være 14 dage på Bulguntal. Han var overordentlig begejstret for opholdet. Kun syntes han, at hygiejnen i nybygden kunne have været mere udpræget.

Det var som sagt de eneste hvide gæster - for Dr. Krebs' frue og hendes lille søn, som opholdt sig i kolonien et års tid, var deltagere i ekspeditionen og i arbejdet så længe.

Den lille nøjsomme mongolhest

Hsteopdrætning og kvægavl er mongolernes næringsvej, og det blev også vort hovederhverv.

Ved en optælling i 1918-1919 fandtes der i Mongoliet 9.500.000 får og geder, 1.400.000 kvæg, 300.000 kameler, 1.500.000 heste. Kamelerne kender jeg kun lidt til. På Bulguntal var der kun ganskew enkelte mongoler, der havde kameler, men når man færdedes længere syd på, ved de store karavaner, mødte man dem i massevis. Den mongolske hest kender jeg derimod og kan snakke med om. De heste er ret fint byggede, men enkelte minder ligefrem om den jyske hest i mikndre udgave. En gennemsnits-mongolhest er kun ca. 120 cm i stangmål; men hvad den kan præstere på mange rideture er fotbavsende. Som mongolernes andre husdyr må den selv fin

Erik Isager i sommerdragt

de føden ude både sommer og vinter; og den er utrolig nøjsom. Vi havde en hest, som var købt i ørkenen. Den drak kun en gang om dagen i den varme tid, om vinteren ca. hver tredje dag, og når der var sne, drak den slet ikke. Mongolernes heste går frit omkring i tambumer, om sommeren både dag og nat; om vinteren drives de sammen om aftenen enten i en fold eller - hvis flokkene er store - i en lun dalsænkning.

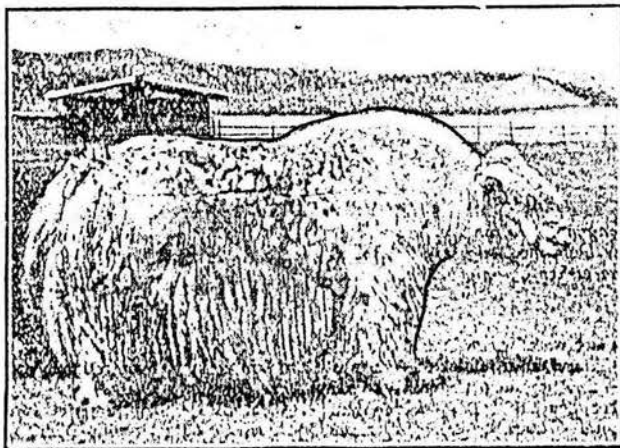
I Urga hørte jeg en gang om en rig mongol, der i den hårde snevinter 1923-1924 mistede 5.000 heste af sin flok på 12.000. Det fortæller noget om, hvilke kår hestene såvel som andre husdyr må friste.

Om vinteren går alle hestene samlede i én flok; men når foråret kommer, skilles vallakerne fra. Hvis mongolerne ikke gør vdet, skal hingstene nok sørge for det selv; til hver hingst regner man ca. 30 voksne hopper. Fra omkring 1. juli malkes hopperne et par gange om måneden [RG: *mom ikke det er et par gange om dagen*], ikke alene, siger mongolerne, for at de kan lave deres "arrek" (kumys) og "arkhi brændevin; men også for at hopperne kan give mere mælk om vinteren, som føllene ellers kan have ondt ved at klare. At se mongolerne omgås deres heste er en stor fornøjelse, og at se dem til hest ligeledes. Skal de fange en hest i tambumen, har de som før nævnt en lang stang med en løkke i enden, så de med stor færdighed forstår at manøvrere. I fuld galop rider de hesten ind og får løkken slynget om halsen på den. Mongolerne er ikke ivrige efter at sælge deres heste, men der skal jo af og til skaffes lidt penge. Så sælger de en del til Kina.

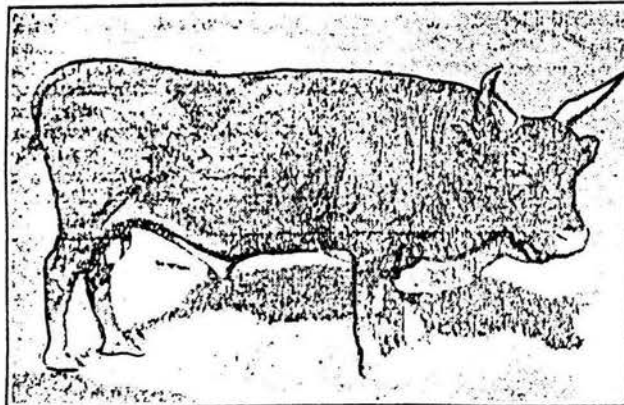

Ove Krebs i vinterdragt

Nogle vallakker sælges til poloheste, og enkelte særlig hurtige heste går med som væddeløbsponnyer; men det er mest hopper fra 3 til 5 år, der sælges til avl af muldyr. Prisen er for hopper ca. 15-18 mexikanske dollars (1 mexikansk sølvdollar er ca. 2 kroner). For vallakker er den meget varierende; en smuk og god vallak koster ca. 40 mexikanske dollars; men de bedste, som er meget vanskelige at få fat i, koster 100 og

Mongolsk Yaktyr.

Mongolsk Tyr.

derover. Om sommeren afholder mongolerne væddeløb ved deres "Aavo"-fester. De heste, der klarer sig godt til dem, kommer man til at betale betydeligt mere for. Som vognhest bruger mongolerne sjældent deres heste, som pakheste regner man, at de kan tage en ca. 80 kg og ca. 60 km om dagen på kortere rejser.

Dr. Krebs lærte efterhånden at handle med mongolerne. Hver gang han var ude på rejse, kom han hjem med en hest eller en okse. Det at handle med mongoler er meget værre end at prange hjemme med en hestehandler; fordi de lyver med alt, hvad de handler om. Man kan ikke tro et ord af, hvad de siger, men må bruge sine øjne.

Vi fik efterhånden en smuk hestetabum. En overgang havde vi et halvt hundrede og 19 føl. Af disse lærte 11 heste at gå for vogn, og desuden havde vi 9 gode trækokser. Dertil kom et vidunder af en russisk hingst, som jeg købte på en rejse til Rusland.

Mongolernes kvæg

Mongolkvæget er småt men velbygget, nøjsomt og hårdført, som det kræves af forholdene, hvorunder de lever. Noget 1ste klasses malkekvæg er det ikke, hvorimod det som kødkvæg er nogenlunde, og okserne er fortrinlige trækdyr for mongolernes oksekærre på de lange karavaneture. De største og bedste køer kan veje op imod 375 kg., og smørudbyttet for en laktationsperiode (sommeren) angives af mongolerne at være 13-15 kg sjarrtoss (mongolsk smør). Okserne kan veje ca. 50 kg. mere. Dette er det almindelige mongolkvæg; men desuden findes der i bjergene i nord- og vest Mongoliet yakkvæget. Dets fornemste dyder er dets hårdførhed og evnen til at finde føden selv i meget hårfde

En mongol på sit ridedyr, yakoksen

snevintre. Det skraber sneen væk med forbenene, og er der sne, behøver det ikke vand. Dets udseende adskiller sig så meget fra almindeligt kvæg. Et lille som regel kullet hoved med små vilde øjne på en hjortehals, lavt ansat på det høje forparti, hvorfra ryglinien er stærkt faldende til det lave bagparti med faldende kryds. Halen er omtrent som hos en hest. Dybden god, benene lave, begge dele understreges af de lange "gardiner", der hænger ned fra doglæp og bug. Løden som regel sort eller hvid med større eller mindre aftegn. Vægten er omtrent den samme som mongolkvægets, kødet regnes for magere; mælkemængden er mindre, men med meget større fedtprocent, så smørudbyttet er det samme.

Mellem mongolko og yaktyr drives der krydsningsavl i mindre stil. Det er vanskeligt at få yaktyren til at parre sig med mongolkoen, men lykkes det, fremkommer

der noget udmærket kvæg "khajnak". I udseende minder de mest om yakkvæget, men både som malke- og kødkvæg overgår det langt mongolkvæget. En stor khajnakokse kan komme op på en vægt af lidt over 500 kg. Der findes også videre krydsning sted, men derved fremkommer kun mindre værdifulde dyr.

Kvægets pasning forvolder ikke stort større ulempe end pasning af heste.

Naturligvis må kalvene holdes adskilt fra køerne, så længe disse giver mælk. De går i reglen i nærheden af jurten, så en af kvinderne kan holde øje med dem, og når malkningen skal finde sted, bindes kalvene hjemme ved jurten. Køerne kommer selv hjem og stiller sig op ved kalvene. Når køerne er omtrent renmalkede, får kalvene lov til at patte dem rene.

Om vinteren sørger man for lune steder til de mindste kalve, og de kalve, der fødes i det tidlige

forår, opholder sig i jurten om natten og på de koldeste dage.

Som tidligere nævnt bjerges der i det nordlige Mongoli en smule hø; det anvendes først og fremmest til småkreaturerne i det tidlige forår.

Mongolernes føde får de væsentligst fra kvæget. De spiser en masse kød; har de råd, tror jeg nok, at en okse til to mand er en ikke ualmindelig ration for en vinter. Der sælges også en hel del kød til Sibirien; den russiske regeringshandel "Gostorg" køber en hel del. Prisen er 3,30 rubler pr. pud. (16,375 kg) slagtet vægt; men de aftager kun khajnak- og mongolokser. Kød vægten vurderes her ved handelens afslutning, og kvæget drives så op til jernbanen ved grænsen i et langsomt tempo. Der slagtes det, ved den tid frosten indtræder. Kroppene stables op i slagteriets gård i frossen tilstand, hvor de henligger, til der er brug for dem.

For en 1 års kalv betales 4 mexikansk dollars, 4 år efter kunde den sælges som okse. Udgifterne var pasning og ca. 5,15 mexikanske dollars i skat til regeringen, dertil kom en serum mod kvægst, som kostede 6 mexikanske dollars; græsning, altså foder, er gratis.

Mongolernes mejeridrift er noget for sig selv. Mælken koges straks efter malkning, hernstår 24 timer, og fløden aftages som et tykt skindagtigt lag, "urum". Urum'en samles for en længere tid og danner efterhånden en med skimmel fyldt grødagtig masse, "skrantoss"; det smager lidt i retning af roquefortost. Denne "skrantoss" opvarmes i en gryde, så smørfedt smelter og mælkesterne afskummes. Dette afsmeltede smør, "sjar toss", ophældes i reglen i oksemaver og -tarmer fra sidste vinters slagtning og gemmes

som vinterforråd eller sælges til Sibirien. Af skummetmælken laves "baslik" (skorost) eller "arrul" (ostesmuld), der tørres og hænges til vinteren. Hvis man har rigeligt af mælk, går den skummede mælk sammen med hoppemælken til kumysfabrikation.

Sygdom blandt dyrene

Kvægpesten huserede jævnlige derude, og mongolerne holdt ikke af at betale den ret dyre serumindsprøjtning. I stedet gav de lamaerne gaver for at opsende bønner til de forskellige guder, der giver sig af med at værne kvæget mod sot og ulykker. Mens jeg var derude, blev serumindsprøjtning dog påbudt ved lov i egne, hvor kvægpesten viste sig. Ulvene tager også told af kvægflokkene en gasng imellem, og ulve inficerede med hundegalskab optrådte også nu og da og forvoldte skade i kvægflokkene.

Mund- og klovsygen huserede også i Mongoliet, men kreaturerne blev ikke nær så syge af den som i Danmark. Vi slap både for den og kvægpesten; men vi gjorde også en hel del for at forhindre det. Sammen med naboerne lod vi en hel samling lamaer mane soten fra det hellige bjerg. Hvad kan man forlange mere? Når man så oven i købet som en ekstra assurance har sikret sig pestserum fra Chatchuill.

Helt undgik vi dog ikke sygdomme i besætningen. Af vor kreaturhjord på 40 hoveder mistede vi 2 kvier af miltbrandemfysem. Jeg havde ingen vanskeligheder med at stille diagnosen; men vidste bare ikke, hvor jeg skulle skære hul på betændelsen. Der døde 30 kreaturer på Bulguntal af den sygdom. MONGOLERNE brugte at årelade for den, ligesåvel som for alle andre sygdomme, og de reddede en del kreaturer ved det.

En gang optrådte der fanrekopper i besætningen. Det kostede os 10 nyfødte lam. Det var dog ikke så kostbar en historie som det ville have været i Danmark. På Zobel-sletten kunne man købe et lam, lige taget fra moderen, for 2-3 mexikanske dollars.

Vi havde en flok på op imod 200 får, geder og lam. Om sommeren var de godt i stand. Vi slagtede en gang en bede, hvis fedthale alene vejede 4½ pund. Fåremælken var også fed. Der skulle 17-18 pund mælk til et pund smør.

Fårene betragtes ofte som skillelømt. Vi fik kun ca. 16½ krone for stykket og ca. 3 kroner for et lammeskind.

(fortsættes i næste nummer)

Til hjælp havde vi en "ung pige i huset", som en dansk husmoder ville have betragtet med megen skepsis.

Litteratur om mongoler Tillæg 16

Alsbirk, Blid [1998]: **Drengen i Taigaen**. 39 p. (København: Forlaget Thorup).

Erler, Annette [1998]: **Der Musikschatz von Kopenhagen. Historische Sammlung mongolischer Instruments und Tonaufzeichnungen im Dänischen Nationalmuseum. Mongolische Notizen**, 1998(7):51-54 (Königswinter: Deutsch-Mongolische Gesellschaft e.V.)

Flodgaard, Palle [1998]: **Mongoliet - Hestens Land. Ridehesten Hippologisk Junior**, 2(6):16-18 (Hobro: Forlaget Wiegaard ApS)

Hartung, Peter [1998]: **Ulvne åd min hest. Kvindelig dansk fotograf udgiver børnebog efter dramatisk ophold hos taigafolket i Mongoliet. Dagbladet Ringsted**, 30. juni (Ringsted)

Njama, Bulgan & Gudrun Lefmann [1998]: **Hunden har fire øjne. KVL Mosaik**, 6(14):12-13 (København: Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole)

Pedersen, Sune Aagaard [1998]: **Hestenes land II: På hesteryg i Mongoliet**. 2(7):26-27 (Hobro: Forlaget Wiegaard ApS)

Boganmeldelse

Blid Alsbirk [1998]: **Drengen i Taigaen**. 40 sider (København: Forlaget Thorup, Kultorvet 15, 1175 København K, telf: 3312 8473). Bogen koster 198 kr.

Blid Alsbirk (36 år) er en dygtig fotograf. Bogen er pakket med masser af smukke og flotte fotografier (56 farve fotos), som fortæller om dagligdagen hos rensdyrfolkene i det nordlige Mongoli. Blid Alsbirk har et godt øje for menneskene og især for børnene. Det er som at være der selv. Man fornemmer lyset og stemningen.

Blid Alsbirk har valgt at lade den 7 årige Harhru fortælle om livet blandt rensdyrene. Det giver en meget personlig historie. Læseren føler sig hurtigt som del af hans familie. Ud over de almindelige hverdagsting har Blid Alsbirk formået at få flettet en hel del etnografiske data ind i teksten på en naturlig måde. Bogen kunne godt bruges i skolen til undervisning om et anderledes fremmed folk. Med de betagende farvebilleder og den lettilgængelige tekst kan selv de små skoleklasse have glæde af at kikke/læse i bogen.

Blid Alsbirk har valgt ikke at bruge navnet Tsaatan om dette folk, fordi det kalder de ikke sig selv. ☺

Rolf Gilberg

Om bogen skrive forlaget i sin pressemeddelelse:

I det nordlige Mongoli tæt på den russiske grænse lever et lille isoleret nomadefolk, taiga-folket. Det tager tre dage på heste- eller rensdyrryg fra den nærmeste by at komme op til bjergene, hvor de lever i fuld afhængighed af deres rener. Den danske fotograf Blid Alsbirk har levet sammen med nomaderne, som flytter op til 20 gange om året, og det er blevet til en fantastisk fotoreportage for børn om drengen Harhru og hans familie. Alle børnene må hjælpe til med at malke rener, hugge brænde, rense rensdyrtarme, slæbe kød ... Og når de fylder otte bliver de sendt i skole flere dagsrejser væk fra mor og far ... Men til trods for fattigdommen og de 40 graders frost er der masser af råstyrke og humor i børnene.

Taigafolkets kultur og eksistensgrundlag er idag truet, fordi en række sygdomme har ramt deres rener. Blid Alsbirk håber med denne bog at rette opmærksomhed mod dette unikke nomadefolk og dermed være med til at sikre dets fremtid. ☺

Galsan Tschinag (1944 —)

På Altaj-kædens skråninger i det nordvestlige Mongoliet, i egne hvor kasakher, uriankhaier, russere og kinesere mødes omkring store floder, lever henved 25000 tuvinske nomader, mens flertallet af dette folk hører hjemme på den sibiriske side af bjergene, på stepperne i Tuvinskaja Respublika. Tuvinerne taler et tyrkisk sprog med islæt af mongolsk. Den litterære tradition i dette folk må formodes at være overvejende mundtlig. Men tider skifter og river selv tidløse kulturer med sig: »Schuumurs efterkommere levede efter uret. Deres forfædre levede efter sol og måne, og hvordan stjernerne stod i forhold til hinanden havde betydning for deres liv.«

Urgamle livsmønstre vristes åbne og tvinges ind i en historie, som ikke følger døgnets og dyrenes rytmer, men underlægges en målelig, lineær 'udvikling'. En stat med skolegang, arbejde, institutioner, kommunistiske målsætninger og et nyt sprog fortrænger en selvberørende livsform med jagt, kvæghold, byttehandel, og uden produktion af merværdi, til fordel for landbrug og industrielt arbejde. Bjergenes kredsformede filthjuler erstattes af firkantede murstensbygninger med tag. Og det moderne liv med radio og køleskab i by-jurten lokker. Galsan Tschinag skriver videre: »Det er en stor forskel, men den er ikke alt for voldsom, i det mindste ikke sådan som man havde antaget, da man prisgav sin egen afkrog og den gammelkendte levevis for et fremmed land og en fremmed levevis i håbet om mere lykke. For sorg og glæde er overalt, de går hånd i hånd, og kun i samvirke udgør de livet. Den ene kan ikke undgås, ligesom den anden ikke kan jages. Det er de to hovedelementer, livet består af.«

Tschinagyn Galsan, »søn af Tschinag«, voksede op som yngste søn af nomader, men er brudt ud af fædrenes naturcykliske liv og ind i historien. I den selvbiografiske roman »Der blaa Himmel«, 1994, er der en scene, som betegner kulturskillet: Den statslige lærer kommer op i højlandet for at samle årets kuld af skolepligtige. Nogle forældre lyver børnene yngre, end de er. Der er brug for deres arbejde med fårene og modstand mod de nye tider, som fjerner børnene fra hjemmet, ofte for altid. Andre er villigere indstillet på uddannelse. Drengen (Galsan?) spørger sig selv, hvad der får faderen, selv en ægte søn af steppen »med sjæl for kvæget«, til at skille børnene fra livsopholdets rødder, så de kan erstatte 'næring' med 'løn'. Er det lydighed over for magten, er det fremsynet? Konflikten mellem traditionel og moderne levevis ulmer altid under overfladen.

I storladne fortællinger af kunstfærdig enkelhed har Galsan Tschinag uden nostalgi fastholdt sin kulturs særpræg på undergangens tærskel. Han kom ikke bare i skole, men studerede mongolsk sprog og litteratur ved universitetet i Ulaanbaatar og fra 1962 til 1968 tysk og germanistik ved Karl-Marx-Universitet i Leipzig. Efter studieårene i DDR underviste han indtil 1976 i tysk på statsuniversitetet i Ulaanbaatar. Han debuterede som digter i 1981, på tysk, fungerede som udenrigspolitisk kommentator i mongolsk fagpresse, som redaktør og som rådgiver ved filmatiseringen af sin egen »En tuvinsk historie«. Siden 1991 har han kombineret fri forfattervirksomhed med et selvstændigt turistforetagende,

Nüüdeltschin (Nomade). I 1992 modtog han Adelbert-von-Chamisso-prisen for debutbogen »Eine tuwinische Geschichte und andere Erzählungen«. Han er oversat til russisk, rumænsk og engelsk.

Da den polsk fødte Joseph Conrad valgte at skrive på engelsk, var der historisk sammenfald mellem sproget og den livsverden, han skildrede. Galsan Tschinags valg af tysk er særlig bemærkelsesværdigt, fordi afstanden mellem den tuvinske nomadeverden og et germansk sprog formet af det 20. århundrede er så stor. At springet lykkes vidner ikke blot om hans usædvanlige sprogbegavelse, men også om det digteriske blik for den menneskelige erfarings universalitet: at sorg og glæde er overalt, de går hånd i hånd. Kulisserne om livets drama er i sidste ende ikke så afgørende, hvor meget de end former sind og sprog. Rettere: hvis man lader dem have hovedrollen, skriver man etnografi eller tilbageskuende hjemstavnsliteratur, ikke digtning. Uvægerligt fyldes Galsan Tschinags fortællinger dog af tuvinske og mongolske ord for det specifikke, som tysk ikke dækker:

SKYGGEbiblioteket

Af Karsten Sand Iversen

Galsan Tschinag

beklædningsgenstande, madvarer, skikke, — at »dekpi-rek« er en forgiftning hos får, at »göldshün« er de ånder, sjamaner taler med, eller at »höötbeng« er hvedemelsboller tilberedt i varm, fed mælk er rigtigt og nødvendigt, så sandt som digtning har rod i og suger næring af det konkrete, lokale. For så vidt er teksterne 'eksotiske' og læseren henvist til ordlisterne. Men det eksotiske er ikke tilstræbt, ikke mål i sig selv, og for resten næppe mere fremmed end den verden, der møder os i »Himmerlandshistorier« eller »Morfars By«.

»Der blaa Himmel« begynder med den 6-7årige drengs onde drøm og ender ved dens opfyldelse: hans elskede ven og arbejdsfælle, hunden Arsylang, dør af forgiftning. Det elementære er altid udtalt, hvor der leves i pagt med naturen: den er magten og kraften og åndernes hjem, dens er Moderfloden, der giver og tager, den er evigt kredsløb, evig genkomst. Fødsel og død, dagen og vejen er egenhændige erfaringer, ikke formidlet af institutioner. Romanen er en myldrende, episoderig fortælling om det nomadiske dagligliv, set fra barnets perspektiv, så verden er endnu fortryllet og fuld af uforståelige ord og hændelser. Stilen er knap og klar, en mundtlig tradition fornemmes lige under overfladen. Under det ydres forskellighed er det en klassisk barn-dom, som enhver, der selv har været barn, vil genkende sig i.

Ordet »opdragelse« findes ikke i tuvinsk, hedder det, og pludselig ser man, at opdragelse jo forudsætter samfundsskabte skel og opdelinger. Men lære gør drengen under bedstemors vinger, både hyrdens hverv og stammens skikke, dens blufærdighed og skam, ved samværrets nænsomme praksis, ved helt fra lille at gøre nytte i den voksne verden. Livet har her en enhed, dikteret af bitter nødvendighed, som det emanciperede liv under staten savner. Med bedstemoderens og Arsylangs død er et uskyldens livsafsnit til ende. Forude venter skolen, og drengen tænker, at måske vil han selv blive lærer og komme til at bo i et lerklinet hus af lærkestammer, og da ville han ikke have egen jurte »og flytte omkring med den gennem de fire årstider og over de fire floder, fra bjergene ned på steppen, derpå op i andre bjerge, ned til søen og tilbage«. Det giver et stik i drengen, men det er hans og forfatterens livssyn, at »meget er forgået, men meget er også bevaret«.

»Das Ende des Liedes«, 1993, en stram fortælling i et mejslet, prunkløst sprog af stor værdighed, begynder med sang. Den 14årige, moderløse pige Dombuk maner en hest, som forstøjet, med spændt yver, på tredje dag sørger ved sit eget døde, stive føl og nægter at die et andet, moderløst føl. For Dombuk og familien gælder det liv og økonomi, som her er ét besjælet hele. Hoppen er ubøjelig. Det døde føl fjernes og afhedes, skind og hale snøres om det moderløse føl, hvis hale stoppes ind i hoppens skede. Den rette lugt skal skabe bindingen mellem de to ubeslægtede dyr. (Tuvinerne hilser velkommen, ikke ved at kysse eller gnide næse, men ved at lugte til hinanden, i dyrenes nære billede). Dombuk, i mors sted, og de yngre brødre har held med sig, betvinger naturen med dens egne midler. Den syngende, manende gifter sig ikke og bliver sjaman.

Faderen Schuumur havde i sin ungdom og den første tid af sit påtvungne ægteskab med en godhjertet og lydig, men lidet erotisk pige, lidenskabelige nætter med Gulundshaa, en smuk og dragende, fyrgig kvinde. Af skyldfølelse afbryder han forbindelsen, da hans første barn dør, men Gulundshaa glemmer aldrig denne ene af sine elskere. Da han er enkemand, søger hun hans nærhed, erfarer han og vil flytte og flygte. Ingen bornert førmørelse følger Gulundshaas begærende seksualitet, der som alt andet er ren kendsgerning. Om længslen efter Schuumur hedder det med et billede, der skaber dyb og knytter tråde: »Og hun følte sig som en hoppe, hvis yver var fuldt af mælk, men som ikke fandt nogen til at tømme det.« Hvad var naturligere, end at hun nu, som hoppen der måtte narres, trådte i mors sted og blev Schuumurs hustru? Mens han er borte for at finde kameler til flytningen, hilser hun af Dombuk velkommen som hjælp til at løse den bundne hoppes hårde læderknude,

børnene ikke selv magter, og som nabo i den store ensomhed. »Mennesket behøver menneskets nærhed; ensomheden havde tænder, tosomheden læber.« Schuumur skuffer ved sin hjemkomst Gulundshaa, da han ikke opsøger hende og spiser det længe og kærligt tilberedte måltid. Men i morgenmørket ser Dombuk ham forlade kvindens jurte, og skønt hun selv har knyttet dette nye bånd, da hestens knude blev løst, smerter det hende for moderens skyld. Foreningen er dog fuldbyrdet, fortællingens tråde suverænt og diskret knyttet sammen, ensomheden brudt, familien komplet.

Denne bevægende skæbnefortælling fra en nær fortid sættes i sidste afsnit i historisk perspektiv, da forfatteren, foranlediget af et møde med en stammefælle og fjern bekendt, træder ud af det episke rum og forbinder fortællingen og dens personer med det tuvinske folks integrering i det moderne Mongoliet. Usentimentalt nægter han at begræde udviklingens gang for i stedet at bekræfte sin tro på konstanterne i menneskelivet — glæden, sorgen, kærligheden, hadet, magten og afmagten.

Galsan Tschinag har yderligere bl.a. udgivet »Geschichte einer gewittrigen Zeit«, Ulaanbaatar 1986, »Unter dem Oktoberhimmel«, Ulaanbaatar 1991, »Der siebzehnte Tag«, München 1992, og »Zwanzig und ein Tag«, Frankfurt 1995. Galsan Tschinag skriver verdenslitteratur.

Traditional ger movers.

Mission i Mongoliet.

Jørgen Nørgaard Pedersen, generalsekretær i den folkekirkelige organisation Dansk Santalmision, er valgt til vicepræsident for udviklingsorganisationen JCS International i Mongoliet. Santalmisionens fem udsendte medarbejdere i Mongoliet arbejder med børnehaver, førskoleprogrammer, lejre for udstødte og forældreløse børn, forbedring af gebede-

standen og undervisning i fysik på universitetet, skriver organisationen.

Politikeren 13. Juni 1998

Mongoliets børn på afveje

Før 1990 var arbejdsløshed og gadebørn ukendte fænomener i Mongoliet. Men efter 65 års kommunistisk styre har det asiatiske land kastet sig ud i et vestligt eksperiment med markedsøkonomi. Systemskiftet har betydet store sociale problemer, som især er gået ud over børnene.

Han bevæger sig hjemmevant rundt i stormagasinet på udkig efter turister. Der er ikke så mange af dem, så de er nemme at få øje på. Han har ikke til hensigt at stjæle fra dem, men vil blot have deres byttepenge. Når en turist har købt en vare og står og venter på at få byttepenge tilbage, står han pludselig ved siden af med hånden strakt frem. Og kun yderst hårde turister afleverer ikke deres byttepenge i hans hånd.

Vi befinder os i *Department Store* det største (og eneste) stormagasin i Ulaanbaatar, Mongoliets hovedstad, hvor der bor godt 600.000 mennesker. Selvom udbuddet af varer ikke er overvældende for en vesteuropæer, lægger turister dog en del penge i forretningerne, og de tiloversblevne håndører fra et godt køb, falder trygt og godt i en lille nusset og brun hånd. Og den 10 årige dreng har godt brug for pengene.

Han er en af Mongoliets knapt 6.000 gadebørn, og stormagasinet er hans niche. Mange daglige rundture betyder, at han kan købe lidt brød og te og overleve endnu en dag. Om sommeren kan det lade sig gøre at overleve på gaden, fordi det er muligt at sove udenfor, men om vinteren - hvor det kan blive ned til minus 30-40 grader celsius i landet midt mellem Rusland og Kina - bukker mange gadebørn under af kulde, sult og sygdom.

Nye tider - nye problemer

Før 1990 var gadebørn et helt ukendt fænomen i Mongoliet, men som i andre socialistiske lande, gik frihedens spøgelse også gennem Mongoliet. Det betød et farvel til 65 års socialisme. Frihed og markedsøkonomi trådte i stedet for planøkonomi og en relativ social sikkerhed. Med overgangen blev mange statsejede fabrikker og virksomheder privatiseret med den konsekvens, at det vigtigste ikke længere var at sikre folk en arbejdsplads, men at skabe profit. Konkurrencen var hård og mange arbejdspladser kunne ikke klare sig og måtte lukke.

For mange mongoler har det betydet hårde tider med arbejdsløshed og fattigdom til følge. De seneste tal fra FN viser, at ud af Mongoliets 2,4 millioner indbyggere, lever ca. 1/5 familier under FNs fattigdomsgrænse.

Før systemskiftet var arbejdsløshed ikke et stort problem - blev man arbejdsløs, kunne man hurtigt få et andet job. I dag er arbejde blevet en mangelvare i Mongoliet, og understøttelse og bistandshjælp findes ikke. For den enkelte arbejdsløse gælder det om at klare sig så godt man kan, enten ved hjælp fra familie og venner eller ved at låne penge i banken eller på det sorte marked. Har man ikke disse muligheder, er der ofte kun gaden tilbage.

Center for gadebørn

Hovedparten af gadebørn i Mongoliet kommer ifølge Tumen-Bujan, leder af det største statsstøttede gadebørnscenter i Ulaanbaatar, fra familier der er berørt af arbejdsløshed. Især fra de 40.000-45.000 familier med enlige mødre, som har færre ressourcer til at brødføde børnene.

Når en eller begge forældre bliver arbejdsløse betyder det, at indkomsten bliver mindre eller helt forsvinder, og der er ikke råd til at købe mad til både børn og voksne. Nogle forældre afleverer deres børn her på centret, andre børn bliver bare sendt på gaden og overladt til sig selv - nogle børn har en seddel med fra forældrene, der skriver at de ikke er i stand til at tage sig af dem, fortæller Tumen-Bujan.

Gadebørnscentret, Vocational Care Center, blev oprettet i 1991 og har plads til 75 børn. Men reelt bor der 10-15 børn mere om sommeren, og i vinterperioden kommer der ofte mere end 150 børn. Selvom Tumen-Bujan to gange bliver spurgt om, hvad centret stiller op med alle de børn om vinteren, giver hun ikke noget svar.

Børn helt ned fra 2 års alderen kommer på centret. Små børn, der

ikke har nogen som helst anelse om, hvad de hedder, eller hvor deres forældre er, og børn/unge op til 15 års alderen. Mange af børnene er syge og lider af vitaminmangel, især C og D, hvilket betyder, at de blandt andet ikke kan gå. Derfor bliver alle børn som noget af det første undersøgt af en læge, når de kommer til centret. Mange begynder deres ophold med at blive indlagt på et hospital eller sendt på rekreation og genoptræning på landet.

Udover en seng at sove i og 3 måltider mad om dagen, tilbyder centret også skolegang og arbejde på de værksteder, som centret driver.

Mange børn har svært ved at tilpasse sig livet her, hvis de først har levet på gaden. De har svært ved at følge med i skolen, blandt andet fordi mange af dem aldrig har gået i skole før. De større

børn, der hellere vil arbejde på vores snedker- eller syværksted eller i vores bageri, har det også svært. De kan ikke overholde arbejdstider og har svært ved at leve op til de krav, der stilles til dem. Så det er en stor opgave at få dem til at blive på centret, siger Tumen-Bujan.

Gadepige - et hårdt liv

Det er især drengene, der stikker af fra gadebørnscentret. Om sommeren vil de helst leve det frie liv på gaden. Mange dukker op igen, når vinteren nærmer sig, men de fleste betragter bare centret som en slags varmestue. De kommer og er der nogle dage og er så væk igen.

Pigerne er generelt bedre til at tilpasse sig livet på centret. Mange bliver der i lang tid og følger skole- og værkstedsundervisning.

Livet på gaden er hårdere for pigerne. De udsættes ofte for seksuelle overgreb, og mange ender i prostitution. Der er eksempler på at piger helt ned til 6 års alderen prostituerer sig bare for at få en bid brød at spise.

Piger, der har været udsat for seksuelle overgreb, kan få hjælp og behandling for eventuelle kønsygdomme på centret. Men mange af pigerne har svært ved at fortælle om det, de har været udsat for, og de fleste af denne gruppe piger ender på gaden igen.

I første halvår af 1997 havde det mongolske sundhedsministerium registreret 147 seksuelt misbrugte piger, og 86 piger var registreret som prostituerede.

Desuden var 183 drenge registreret som sexmisbrugere. Mange børn, der lever på gaden, op søger ikke gadebørnscentrene eller myndighederne, derfor skønnes tallene at være langt højere.

Brug for mere end penge

I 1991 var der 200-300 gadebørn, i 1997 ligger tallet som nævnt på omkring 6000. I Ulaan Baatar findes i dag 10 gadebørnscentre med plads til i alt 500 børn. Om vinteren, hvor behovet er størst, åbnes 3 midlertidige centre med plads til ca. 50 børn. Men det er langt fra nok til at dække behovet. For at overleve de kolde mongolske vintr lever mange af børnene i klookker og ved varmerørssystemer under jorden.

To af centrene får støtte fra staten og fra udenlandske organisationer som for eksempel Unicef, FNs børnefond. Resten drives af forskellige udenlandske NGO'er. Men det er ikke kun penge udefra, som Mongoliet har brug for.

Eftersom der ikke har været gadebørn før systemskiftet, har vi overhovedet ingen erfaringer med eller metoder til at løse problemet. Vi har derfor brug for at samarbejde med udenlandske organisationer og af dem få nogle redskaber og metoder, så vi bliver i stand til at løse problemerne, siger Tsedev Onortsetseg, der er embedsmand i sundhedsministeriet.

Allerede i 1991 oprettede regeringen en gadebørnsfond for at dæmme op for det stigende antal gadebørn. Regeringen har også udarbejdet et politisk dokument, der beskriver de tiltag, der skal sættes i værk overfor gadebørnene. Programmet satser blandt andet på at forebygge, at der kommer flere børn på gaden. Regeringen har i anden halvdel af 1997 afsat 100 mio. tugreks (ca. 900.000 kr.), men ifølge en undersøgelse blandt gadebørn foretaget af NCC (National Center for Children of Mongolia), er der brug for mindst 500 mio. tugreks (ca. 4,5 mio. kr.).

Brug for dansk viden

NCC er den eneste statslige organisation, der beskæftiger sig med børns vilkår og rettigheder, og har afdelinger i alle landets aimags (kommuner). NCC arbejder udfra de mål og prioriteringer, som regeringen sætter, men samarbejder også med udenlandske organisationer. Blandt andet har NCC med hjælp fra UNICEF vaccineret samtlige gadebørn i hovedstaden.

Vi har mange ideer til, hvordan vi kan løse nogle af problemerne for gadebørnene. For eksempel ved at oprette gadebørns-skoler eller at lave adoptionsordninger, så gadebørnene kan få en plejefamilie, siger Lochin Tserensodnom, der er leder af NCC og socialdemokratisk byrådsformand i Ulaanbaatar.

Men vi mangler både penge og socialpædagogisk viden til at sætte projekterne i værk. Vi har især brug for at få uddannet socialarbejdere og til dette har vi brug for hjælp udefra. Som f.eks. den danske form for støtte til vores uddannelsessystem, der blandt andet består af korte kurser i Danmark for mongolske lærere, fortæller Lochin Tserensodnom, der er leder af NCC og socialdemokratisk byrådsformand i Ulaanbaatar.

Dansk gadebørnsprojekt

I Mongoliet findes ingen egentlig socialpædagogisk uddannelse. Det er typisk skolelærere, der tager sig af børn og familier med sociale problemer. Områder, som ikke er en del af den mongolske læreruddannelse.

I maj 1997 blev et 20 måneders dansk pilotprojekt sat i værk i Ulaanbaatar af den lille danske organisation, Dansk Mongolsk Selskab, med støtte fra Danida. Projektet omfatter både et center for gadebørn og vanskeligt stillede børn, og et undervisningsprojekt,

der skal efteruddanne lærere til at udføre socialpædagogisk arbejde.

Projektet ledes af Bulgan Njama, der er mongol, men som har boet 17 år i Danmark. Udover Bulgan Njama er ansat en dansk skolelærer og pædagog samt 4 mongoler.

Det er svært at få kontakt til gadebørnene, derfor lægger vi ud med aktiviteter en time hver dag på vores sy- og snedkerværksted. Gadebørnene inviteres til at komme og være med i aktiviteterne, og de "lokkes" med små lønninger. Men på længere sigt satser vi på, at centret også kan rumme indkvartering og mad til børnene, siger Bulgan Njama.

Projektet lægger også stor vægt på, at børnene får oplysning om sundhed, seksualitet og stoffer - især limsnifning er meget udbredt blandt gadebørnene.

Men før vi kan gå i gang med oplysning og undervisning, er det vigtigt at børnene kan lide at være på centret, og at de har tillid til os, ellers kan vi ikke holde på dem. Mange børn er drop-outs og skal vænne sig til tanken om at gå i skole igen, fortæller hun.

I første omgang arbejder centret med større børn, men senere skal også mindre børn indgå i arbejdet. Her er den vigtigste opgave, at få knyttet børnene mere til deres forældre, så de ikke ender på gaden. Tanken er, at der skal gives danske sponsorships til familier, der ikke magter at have børnene hjemme. Desuden skal der sættes på familie- og forælderrådgivning, områder som i dag er meget underprioriteret i Mongoliet.

Mongoliet - hvad nu?

Systemskiftet har betydet mange ændringer i mongolernes liv. Hvad der før var gratis, som f.eks. læge- og tandlægehjælp og uddannelse lige fra grundskole til universi-

tet, koster nu penge. For den gruppe af befolkningen, der har arbejde og en god økonomi, har systemskiftet medført nye goder. Flere importerede varer i butikkerne, større frihed til at rejse udenlands og retten til at organisere sig i forskellige politiske partier. Men for de arbejdsløse og fattige er friheden ikke meget bevendt, da den som bekendt ikke kan spises. Og det mætter heller ikke at kigge på det bugnende udvalg af madvarer i butikkerne.

Der er dog en markant forskel på land og by i det store land, der er over 36 gange større end Danmark. På landet sulter folk nemlig ikke i samme grad som i storbyen. Her lever de fleste på traditionel vis som hyrder og nomader med store flokke af får, geder og heste. Det betyder, at når sulten melder sig, kan landboeren bare slagte et får - mongolernes traditionelle spise.

Men til gengæld er der mangel på stort set alt andet på landet. Og at der også er problemer på landet, vidner det stigende antal børn, der søger ind til hovedstaden for at finde lykken, om. Det er sådanne udfordringer, som Mongoliet står overfor at løse i de kommende år, hvis ikke landet skal tabe en hel generation på gulvet. ☺

Bettina Gram og Gitte Pedersen

Artiklens forfattere besøgte i sommeren 1997 Mongoliet med støtte fra blandt andet Danida.

De kortbenede og de langbenede

I gamle dage omtalte mongolerne deres husdyr som de kortbenede og de langbenede. Den første slags var får, geder og kvæg, mens den anden slags var kameler og heste. Det var kvindearbejde at passe og se efter de kortbenede, mens mændene havde ansvaret for de langbenede.

Man delte hestene op i 5 slags.

"Den fromme" (faktisk den der lignede et får) en sagtmød og lydig hoppe, som sædvanligvis græssede nær ger'en eller nær fårefolden. Enhver kunne ride på denne, både et barn, en gammel mand, eller en fremmede, som kom forbi. Hesten havde intet imod det. Den ville gå med hvemsomhelst.

"Den tilvante", en tilredet hest som var særligt opdraget til at fange vilde heste.

"Væddeløberen" var familiens stolthed, som indbragte den berømmelse ved hestevæddeløbene.

"Angriberen" var trænet til lange rejser og krig.

"Herrens" var den stolte hingst som ikke ville lade andre ride sig end den herre, hvem den elskede og adlyd blindt. Alle andre som forsøgte at stige på den ville uværlig blive smidt af. ☺

Hvad betyder mongolske navne?

Man ved at der i "Mongolernes hemmelige historie" (fra 1300-tallet) er nævnt 400 egentlige mongolske navne med bestemt betydninger. Her er nogle eksemplarer

Chuluu = sten

Altan = guld

Munkh = evig

I den anden halvdel af 1500-tallet med udbredelsen af buddhismen blev det moderne blandt mongoler at antage sanskrit eller tibetanske navne. Et par eksempler:

Luvsan = intelligent

Sambu = god

Sodnom = venlig

Senere i Folkerepublikkens tid var der navne som gav udtryk for folks smag og de værdier, man satte højt. De følgende navne var meget populære:

Tuya = stråle

Tsetseg = blomster

Jargal = lykke

Der findes også sammensatte navne som:

Sarantuya = måneskin

Altangerel = guldskin

Narantsetseg = solsikke

Erdene = skat

Ifølge den mongolske tradition, som går langt tilbage, tiltaler mongolerne hinanden med fornavne uden hensyn til alder og status. Som et udtryk for respekt klistres et suffix "guai" på navnet. Efternavnet dannes af farens fornavn. Mongolerne har ingen familienavne. ☺

Sådan kunne man læse i det statslige reklameblad Mongolia i 1987.

RG

Mongoliet skaber erhvervs forandringer og en karriere ud af forandringer

Alt har forandret sig i Mongoliet siden 1990, selv det arbejde vi har. Adskillige fag (erhverv), som tidligere var helt ukendte, er nu almindelige. Således kan de følgende job, som flere og flere unge mongoler ønsker at få, betragtes som symboler på det nye Mongoliet. Her er nogle tips for de, der håber at mase sig ind i et af disse nye områder.

Livvagt/Bodyguard

Tidligere var livvagter kun for statsmænd og ambassadører. Men i dag er der så mange rige mennesker, som har brug for beskyttelse af deres person og deres ejendom, at livvagter ikke længere får folk til at kikke. Det er blevet hverdag med livvagter. Det anslås at der i dag i Mongoliet er omkring 1000 livvagter. Der er endda oprettet et kursus, hvor nye livvagter kan lære faget. Der er også oprettet en klub for livvagter. Mange unge mænd vil gerne være livvagter, tiltrukket af et arbejde, hvor man

skal være pænt klædt på samtidig med at man får en god løn.

Jobkrav: Man skal være høj, køn, rolig og god til at klare farlige situationer. Man skal kunne tale godt engelsk og russisk. Arbejdsgiveren vil udlevere mobiltelefon og pistol.

Hjemmelærer

Nu om stunder er det meget populært med hjemmelærer. Måske tror forældrene, at fordi hjemmelærerne er så meget dyrere end skolelærere, vil de virkelig være værdifulde for deres barns uddannelse. Det er ikke kun de rige, som ansætter i nogle timer, nogle måneder eller i flere år en hjemmelærer til deres børn. Formålet med privatundervisningen er ikke at få en eksamen, men simpelthen at lære viden. Privatlærerne tilbyder ikke kun fremmedsproget undervisning, men også undervisning i musik eller anden almen viden.

Jobkrav: Kendskab og erfaring i fremmed sprog.

Hjemmehjælper

Hvis du tror, at en hjemmehjælper er en fattig person, må du tro om igen. Idag forventer folk, som ansætter hjemmehjælp, det bedste. Flere og flere universitets studerende forsøger sig som hjemmehjælpere for at tjene penge til at betale for deres undervisning. Nogle familier, som ansætter en hjemmehjælper, indvilger i at betale for hjemmehjælpens uddannelse, hvis der er opstået et tillidsforhold mellem arbejdsgiver og arbejdstager.

Hvad gør en hjemmehjælper? Denne gør rent i huset, laver mad, vasker op, køber ind, passer de små børn, underviser og tolker, når der kommer udenlandske gæster. Mere og mere ansætter rige familier en troværdig person til at bo i og passe deres bolig af sikkerhedshensyn, når de selv rejser udenlands.

En af mine venner blev for nylig helt forvirret og forrykt, da hendes hjemmehjælp blev færdig med sin uddannelse og sagde sit job op. Det viser hvor vigtigt hjemmehjælperen er med sin hjælp til travle forretningsfolk for at tage sig af deres hjemmeliv.

Jobkrav: Skal være renlig, hårdtarbejdende, troværdig, kendskab til økonomi. Det er en fordel at tale et fremmedsprog.

Privat sagfører

Det plejer kun at være på film, at folk har deres egen personlige sagfører. Men nuomstunder har mange folk, som er pakket med penge,

Hjemmelærer i musik

Artikel overdat af Rolf Gilberg

skrevet kontrakt med private advokater. Filmstjerner, kendte personer og politikere har gennem et stykke tid haft deres egen sagfører. Mongoliet mangler endnu en superstar forsvarer ligesom de kendes fra Europa, men bare vent omkring 10 år, så er de der.

Jobkrav: Kendskab til lov og til forretning, troværdighed, med andre ord man skal være som et familiemedlem.

Stripper

Mongolske kvinder, som længe har været kendt for deres renhed, uskyld, smukke hud og skønhed, har nu friheden til at tage alt deres tøj af. Selvfølgelig kan hvilken som helst tage deres tøj af, men hvor mange kan få andre til at betale for at se på det? Det er sandsynligvis det mest misforståede af de nye erhverv i Mongoliet.

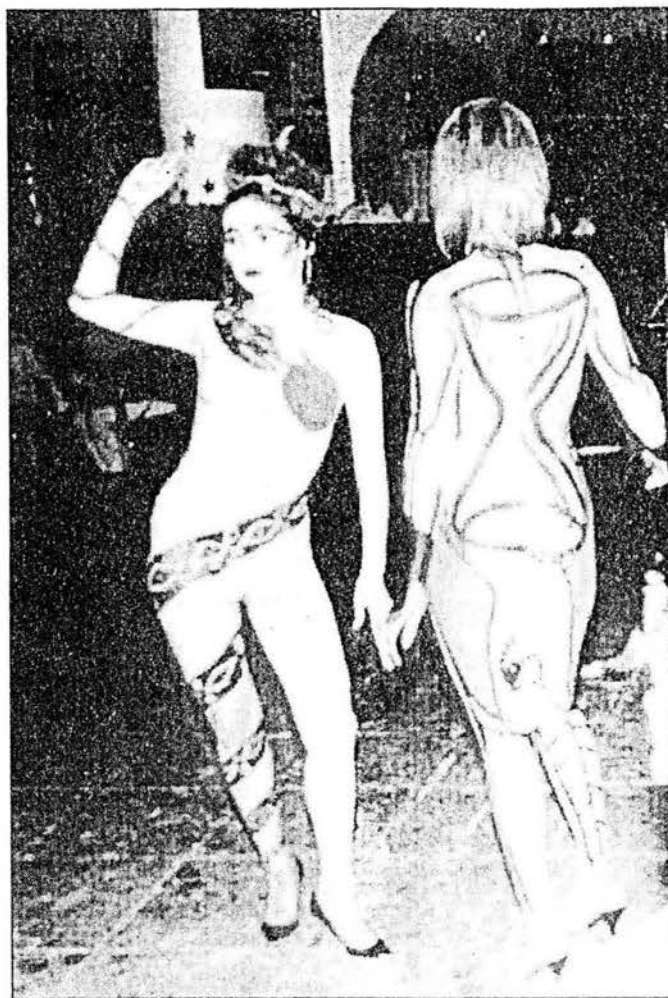
"Jeg tror at vi mongoler slet ikke forstår striptease," sagde en erotisk danser, som optrådte i "Top Ten" natklub. *"Nogle gæster venter til vi er færdige med vort arbejde, og så viser de os dollar sedler for at få os til at gå med dem hjem."*

"Vi er ikke prostituerede. Mange af os har en god uddannelse og familie. Udlændinge behandler os anderledes. De sender os deres påskønnelse, men de forsøger ikke at komme i seng med os."

Det nyeste er at mænd og kvinder laver striptease sammen. Nogle mennesker betragter denne nye form for nøgenhed med alarm og ønsker det forbudt.

Men man må huske at nu om stunder bliver man nød til at godtage og tilpasse sig til ting som er nye for os.

Jobkrav: Man skal kunne danse, man skal have god kondition, man skal have kendskab til musik, man skal opføre sig på en venlig og pæn måde.

Striptease, nyt job i Mongoliet

Kilde: MN-UB Post, 21 juli 1998

Pantelåner

Lånekontor er blevet allestedsnærværende i takt med indførelsen og udvidelsen af en marked-økonomi. Alle har behov for kontanter, men ikke alle har fast arbejde og en bankkonto til at modtage lønnen på.

Pantelånerkontorerne udfylder et hul. Man skal blot pantsætte nogle værdifulde genstande, selvfølgelig under handelsværdien, og man står med kontanter i hånden. Ting, som ikke er indfriet, er en kilde til billige køb for andre.

Jobkrav: God forretningssans og hårdhudet.

DJ - disc jockey

I Mongoliet er der ingen diskjockey-skole eller sted, som giver undervisning i det fag. Alligevel er det et af de mest populære nye job til unge mennesker. I Vesten betragtes DJ professionen som et top job, men i Mongoliet er det først ved at slå sig igennem, og de fleste udøvere i Mongoliet er studenter. I Ulaanbaatar har "Ten Top" og "Hard Rock" efter sigende de bedste DJ.

Jobkrav: God stemme, kendskab til popmusik, både lokalt og internationalt, god evne til at "mixe". ☺

Kh. Bolor-Erdene

Mongolsk Musik

CD'ere på mongolsk

Der er produceret adskillige CD'ere med mongolsk musik. Og selv om de sjældent udbydes af traditionelle CD-forhandlere, er det muligt at købe dem herhjemme. I København findes mindst to specialforretninger.

Musik skal der til. Det er blevet en uundværlig del af vores hverdag. I alle afskygninger endda. De fleste af os nyder den i portioner og i decibel efter behag - enten live eller via musikanlæg. Et ophold i Mongoliet forhøjer lysten til at høre mere til mongolernes specielle musiktraditioner. Det er faktisk muligt at købe det herhjemme.

I foråret havde Dansk Mongolsk Selskab to yderst interessante foredrag om mongolsk musik med lyd-demonstrationer og med praktisk demonstration af strubesang eller overtonesang. Det var en spændende eftermiddag, som satte sig fast i det indre øre. Det gav mig også lyst til at notere numrene på mine egne mongolske CD'ere, i fald nogen har lyst til at anskaffe musikken:

Mongolia Traditional Music

* Longs songs:

1. My speckled bay
2. Two little ducks
3. Horse with light-gray coat
4. The beautiful Altai

* Music for the horse-viele:

5. View over the Kherelen River
6. The four seasons
7. Popular dance of western Mongolia
8. Dance tune of western Mongolia
9. The black stallion Zhonon of the Khalka Mongols
10. The brown silk dress

11. Movements of a blessing

* Music for the tibshuur lute:

12. Linked movements
13. Colours side by side
14. Beckoning movements
15. Wave-like dance
16. Quick, short movements

* Short songs:

17. Sunzhidmaa
18. Saddle flaps of Saykhiyu leather
19. These shimmering blue mountains
20. My Darling

* Songs for special occasions:

21. Songs of praise to the horse
22. Dembee (finger game)

* Instrumental solos:

23. Metal jew's harp
24. Bamboo jew's harp
25. Transverse flute
26. Four-stringed viol
27. Shanza lute
28. Oblong table zither

* Diponic song:

29. The khöömii lesson
30. The 4-year-old light tan horse

Mongolie - Mongolia The Mandukhai Ensemble

1. Enkh Mendiin Bajar
2. Ar Khovchiin Unaga
3. Durvun Oirdyn Urla
4. Altai
5. Khan Khokliin Ujanga
6. Mandukhai
7. Khuumii
8. Ulgeriin Kholboo
9. Zandan Khuren
10. Zaakhan Sharga
11. Khavar
12. Dörvön Uul
13. Delger Mörön
14. Erkhiiin Burilba

15. Nugaralt

16. Kuumii

17. Kunnu

Air Mail Music SA 141006 SA
510 Auvidis Distribution

Great singings from Mongolia Urtin duu / Namdziliin Norovbanzad

1. Asrin Ondor
2. Bor Bor Byalzuuxai
3. Goolingoo
4. Jaram Zariin Yavdal
5. Bor Toirmiin Byalzuuxai
6. Tungalag Tamir
7. Ionon Xariin Yavdal - Joroo Morinii Yavdal
8. Bayasgalant Saalichin
9. Xan Xoxiin Uyanga
10. Jargaltai Delger
11. Xerlengiin Bariya-Borjgin Xerlen
12. Ardiin Xoyor Duu (Argagui Amrag - Xar Mori)
13. Govin Zuraglal

1006 Victor Entertainment Inc. 5
031320 539425

The Folk Music Traditions 1 Höömii and Urtin Duu

1. Dörvön Nastai Halion, Gooj Nanaa
2. Bogd Dünjingarab Uulin Magtaal
3. Altain Huuraar
4. Mongol Höömiiin Holboo Ayalgau
5. Höömii Olon Yanzin Ontslogood
6. Hoyor Bor
7. Mongol Höömiiin Gurban Töröl
8. Morin Huurin Hög
9. Dörvön Oirdin Uria
10. Halh Jonon
11. Tsagaan Sar
12. Sankhiyu Göröm
13. Tumen Eh

14. Erdene Zasgiin Unaga
15. Durtmal Saihan
16. Enk Mendiin Bayal
17. Ülgeriin Holboo

Höömii: G. Yavgaan / D. Tübsin-jargal / T. Gonbold
 Morin Huur: Ts. Batculuum / C. Batsaihan
 Urtin duu: S. Dawaahuu / Ts. Delger / A. Nergui
 Sanz: N. Zumbée

Live-optagelse 1991, Mongolian Folk Music Theatre, Ulanbator
 JVC World Sounds VICG-5211

Mongolian Instrumental Music

1. Üjesgüleg Goo - Um Jandan Sirege
2. Cagagan Sara Köke Torgan Camca
3. Mandaqu Nara Siden Quwar
4. Dörben Cag
5. Tourai Bandi
6. Önücin Cagagan
7. Ider Jingcin
8. Aradyin Ayalgu
9. Jinung Qara
10. Sünjidma
11. Mandul Juguja
12. Egüle-n Boru
13. Qan-kökeyin Uyangua
14. Üligeryin Qolbug
15. Qandarma
16. Köke Torgan Degel - Goyar Sedgil
17. Gandii Modu

Limbe: Doljin Enhtaivan
 Morin Khuur: Togtooliin Chagdarjav
 Yochin: Dashnym Enhtuya
 Shudraga: Tsegmid Gerelmaa
 Yatag: Gurddrj Gantuya

World Music Library KICC 5134
 King Record Co. Ltd. Japan

Vocal & Instrumental Music og Mongolia

Vocal Music

1. Long song: The sun that shines above the earth
2. Short song: The ten fingers of the hand
3. Another short song: The fifteen day moon
4. Long song: My beautiful brown horse
5. Praise song: In praise of horses
6. Praise song: In praise of life in a ger
7. Long song: My little light bay horse
8. Mouth music
9. Milking songs
10. Wrestler's song
11. Finger games
12. Shagai - harvah
13. Long song: My beautiful Hangai land

Instrumental Music

14. Morinxuur solo
15. Lombe sole
16. Hxuur solo
17. Shanz solo
18. Yatga solo
19. Long song accompanied by morinxuur
20. Long song: Domun
21. Jew's harp solos
22. Mouth music
23. Yenchin solo
24. Morinxuur solo
25. Morinxuur solo: The boundless space

Live-optagelser 1974
 Topic World Series
 TSCD909 5 016272 909021

Forhandlere

Det er muligt at købe mongolsk musik - og i øvrigt anden etnisk musik - hos i hvert tilfælde to specialforhandlere i København.

Den ene er Verdenshjørnet, Mellemfolkeligt Samvirke, Borgergade 14, 1300 København K, tlf. 3332 6244, fax 3315 6243, som efter sigende har Danmarks største udvalg af verdensmusik. CD'ere med mongolsk musik skal som regel skaffes hjem, og det betyder en ventetid på nogle uger.

Den anden er en beskedent udseende kælderbutik på Nørregade tæt ved Nørre Voldgade, som bugner af spændende etnisk musik i alle afskygninger: Moskito Music World, Nørregade 38, 1017 København K, tlf. 3393 2800. Moskito har et pænt udvalg af mongolsk musik, så der kan man få noget med hjem med det samme. Prisniveauet er omkring de 150 kroner.

Der er selvfølgelig også den mulighed at tage til udlandet; i Paris er der for eksempel gode chancer i CD- og videoforretningerne på Champs Elysee - hos blandt andet Fnac. ☺

Gudrun Lefmann

INDHOLD

Dansk Mongolsk Selskab	2
Forside	2
Diplom fra Ulaanbaatar by til Dansk Mongolsk Selskab	2-3
T. Battulda & S. Dulam: Shamanarven	4-5
L. Amarbat: Nomadernes forårsflytning	6
Ann Fenger Benwell: Yos zanjil traditionelle skikke	7-13
Knud Mortensen: Besøg i Mongoliet maj 1998	14-15
Erik Isager: De danske nybyggere på Zobelsletten (del 5): Et forsøg på at skabe en dansk nybygd	16-20
Litteratur tillæg 16	21
Boganmeldelse	21
Karsten Sand Iversen: Galsan Tschinag (1944-)	22-23
Mission i Mongoliet	23
Bettina Gram & Gitte Pedersen: Mongoliets børn på afveje	24-27

De kortbenede og de langbenede	27
Hvad betyder navnet?	27
Kh. Bolor-Erdene: Mongoliet skaber erhvervs forandringer og en karriere ud af forandringer	28-29
Gudrun Lefmann: Mongolsk Musik	30-31
Bagsiden	32

Møder i Dansk Mongolsk Selskab

Der udsendes brev med efterårsprogrammet direkte til medlemmerne.

Tag det med ro

Mongolerne har aldrig travlt. De hader postyr og hastværk i alvorlige sager. "Hastværk er lastværk" siger et mongolsk ordsprog ligesom det kendes fra andre steder i verdenen. Det samme er levende billedgjort i andre mongolske ordsprog:

"Forsøg ikke at malke en hoppe i galop", "Hastværk fryser", eller "Lav ikke noget postyr før du har gjort noget, og der er endnu

mindre grund til porstyr, hvis du har gjort noget godt".

Mongolerne opfatter hastværk som et udtryk for mangel på respekt for hvad der sker. Mongolerne opfatter en person med hastværk som overfladisk eller ligefrem dum. Hvis han altid har fart på, siger mongolerne, hvordan kan han så lære noget fag ordentlig eller opnår seriøse resultater?

Mongolerne kan bedst lide at gøre tingene i ro og mag, og så er det lige meget om det drejer sig om at stille en ger op, passe deres husdyr eller snakke med en ven. De drikker deres te i små mundfulde og koger deres mad over en langsom ild.

Til gengæld er mongolerne helt anderledes, når de sidder på ryggen af en hest. Straks er alt langsomhed forsvundet. Hyrderne kan godt lide at galopere over de endeløse stepper. Vinden pisker rytteren i ansigtet og flår snippen på hans dell i stykker. I sådan et øjeblik er der ikke noget som er mere helligt for mongolen end den udfordrende følelse af fart og plads.

Sådan kunne man læse i det statslige reklameblad "Mongolia" i 1987. RG

ISSN Nr: 0905-9504